

رودوزیهای سنتی

هدفهای رفتاری: از هنرجو انتظار می‌رود در پایان فصل بتواند:

- ۱- رودوزی و تاریخچه آن را در ایران بیان کند.
- ۲- طبقه‌بندی کلی رودوزیهای ایرانی را بیان کند.
- ۳- مواد اولیه مصرفی و ابزار و وسایل کار در این هنر را نام ببرد.
- ۴- مراکز مهم رودوزیهای سنتی ایران را نام ببرد.
- ۵- سوزن‌دوزی بلوچ را شرح دهد.
- ۶- سوزن‌دوزی اصفهان را شرح دهد.
- ۷- انواع نقشهای سوزن‌دوزی اصفهان را شرح دهد.
- ۸- سوزن‌دوزی ممقان را شرح دهد.
- ۹- قلاب‌دوزیها را شرح دهد.
- ۱۰- پته‌دوزی کرمان را شرح دهد.
- ۱۱- خامه‌دوزی سیستان را شرح دهد.
- ۱۲- سکه‌دوزی بلوچ را شرح دهد.
- ۱۳- گلابتون‌دوزی را شرح دهد.
- ۱۴- خوس‌دوزی را شرح دهد.
- ۱۵- بادله‌دوزی و پیروار دوزی را شرح دهد.
- ۱۶- پولک‌دوزی و سرمه‌دوزی را شرح دهد.
- ۱۷- انواع رودوزیهای سنتی را انجام دهد.

تعریف

اصطلاح «رودوزی» یا «روکاری» (Embroidery) به هنری گفته می‌شود که طی آن نقوش مختلف بر روی پارچه‌های بدون نقش از طریق دوختن و یا کشیدن قسمتی از نخهای تار و پود پارچه به وجود آید. رودوزیهای سنتی ایرانی آن‌دسته از هنرهای سنتی و

صنایع دستی کشورمان می‌باشد که براساس آن طرحها و نقوش سنتی با استفاده از انواع سوزن، قلاب و نظایر آن و ضمن بهره‌گیری از انواع نخهای رنگین یا فلزی بر روی پارچه دوخته می‌شود و گاه نیز طرحها و نقوش، با کشیدن بخشی از نخهای تار یا پود و یا تار و پود همراه با عملیات تکمیلی دیگر بر روی پارچه پدید می‌آید.

تاریخچه مختصر رودوزیهای ایرانی

هر چند که زمان پیدایش «رودوزی» که در آغاز برای تزئین البسه مورد استفاده قرار می‌گرفته، در پرده ابهام است، اما اسناد و مدارک موجود و نمونه‌های به‌دست آمده حکایت از رواج رودوزیها در دوران ایران باستان دارد. از جمله آنکه قطعاتی از مليله دوزی و قلاب‌دوزی منسوب به دوره اشکانی در شرقی‌ترین ناحیه ایران کشف شده و ضمناً مشخص شده که بر روی یکی از انواع پیراهنهای بانوان، در دوره ساسانی قلاب‌دوزی شده است. از صدر اسلام به این سو نیز رودوزیهای متنوع و نفیس فراوانی به‌دست آمده که همه و همه از سلیقه و ذوق سرشار هنرمندان آن حکایت می‌کند.

رودوزیهای سنتی ایران که شمار آن را بیش از ۳۰ نوع قلمداد کرده‌اند شامل انواع سوزن‌دوزی، قلاب‌دوزی، گل‌دوزی و نیز مليله دوزی، خامه‌دوزی، گلابتون‌دوزی، سکه‌دوزی و ... می‌باشد که پس از ذکر طبقه‌بندی کلی و مواد اولیه و ابزار کار اصلی آنها، به معرفی برخی از مشهورترین رودوزیهای ایرانی می‌پردازیم.

طبقه‌بندی کلی رودوزیهای ایرانی

رودوزیهای ایرانی را کلاً به سه گروه زیر تقسیم می‌کنند:

- ۱- گونه‌ای که زمینه اساسی پارچه را سراسر بخیه می‌پوشاند تا زمینه تازه‌ای از رنگ و نقش پدید آید مانند سوزن‌دوزی بلوچ، قلاب‌دوزی رشت و پته‌دوزی کرمان.

- ۲- گونه‌ای که بر روی پارچه نقش چندانی دوخته نمی‌شود، بلکه با عبور نخهای رنگین از لابه‌لای تار و پود پارچه و دوختن این الیاف به یکدیگر پارچه ساده، حالتی مشبک و رنگین به‌خود می‌گیرد مانند سوزن‌دوزی اصفهان.

- ۳- گونه‌ای که در آن زمینه پارچه به رنگ اصلی باقی می‌ماند و به کمک الیافی با روکشهای فلزی، نقوش متنوعی بر روی پارچه دوخته می‌شود مانند گلابتون‌دوزی، خوس دوزی و ده‌یک‌دوزی و ...

مواد اولیه مصرفی

مهمترین مواد اولیه مصرفی در رودوزیهای ایرانی را انواع

پارچه و گونه‌های مختلفی از انواع نخهای رنگی یا فلزی یا نخهایی با روکش فلزی تشکیل می‌دهد. گفتنی است که مهمترین کاربرد رودوزیهای ایرانی استفاده از آن برای تزئین لباس و پوشاک بوده است.

ابزار و وسایل کار

عمده‌ترین ابزار و وسایل کار در رودوزیهای ایرانی را انواع سوزن، قلاب، قیچی، انگشتانه و گاه دستگاهی به نام کارگاه^۱ تشکیل می‌دهد.

موارد استفاده رودوزیها

همان‌طور که گفته شد، مهمترین مورد استفاده از رودوزیهای ایرانی، استفاده از آن برای تزئین پیراهن، قبا، جلیتقه، سربند، روسری، کلاه، کمر بند، پایبج و گاه کفش بوده ولی از این هنر برای تزئین جاقراآنی، سجاده‌ای، جانمازی، پرده، رومیزی و ... نیز استفاده کرده و می‌کنند.

نام و مراکز مهم رودوزیهای سنتی ایران

در اکثر استانها و نیز برخی از مناطق کشورمان و با توجه به فرهنگ و خصوصیات اقلیمی و قومی و منطقه‌ای و نیز نوع مواد اولیه در دسترس، رودوزی یا رودوزیهای خاصی، مرسوم و متداول شده است اما از میان رودوزیهای ایرانی می‌توان به سوزن‌دوزیهای بلوچ و اصفهان، قلاب‌دوزیهای رشت و اصفهان، سکه‌دوزی بلوچ، خامه‌دوزی زابل، پته‌دوزی کرمان، گلابتون‌دوزی بندرلنگه تأکید بیشتری داشت که در ادامه به معرفی آنها می‌پردازیم.

الف - سوزن‌دوزیها

۱- سوزن‌دوزی بلوچ: سوزن‌دوزی بلوچ یا «بلوچی دوزی»، هنری اصیل و ریشه‌دار در میان اقوام بلوچ در استان سیستان و بلوچستان است. زن بلوچ، جیبها، سرآستین و پیش‌سینه جامه بلند خود را بنا به رسمی دیرینه با تکه‌های سوزن‌دوزی شده، آراسته می‌کند و پایبندی به این پوشش سنتی

۱- پارچه بر روی آن قرار می‌گیرد و محکم می‌شود تا کار دوخته‌های سنتی صورت پذیرد.

در واقع سند هویت اوست. سوزن دوزی به شیوه قدیمی و اصیل و با دست و سوزن و نخ صورت می گیرد و دختران به طور معمول از ۴ تا ۷ سالگی با این حرفه آشنا می شوند و همگی در کنار آموختن اصول خانه داری، ملزم به فراگیری آن نیز هستند.

سوزن دوزی بلوچ، هنر ظریف و پرسابقه ای است که هیچ کس به درستی نمی داند از چه زمانی در ایران رواج یافته است. با وجود این می توان گفت کار بلوچ دوزی که همان نقوش ابریشمین دوخته بر پارچه هاست، در دوره ای با صنعت تولید ابریشم رابطه داشته است. شواهد تاریخی نیز حاکی از آن است که حدود ۱۰۰ تا ۲۰۰ سال پیش از ظهور دین مبین اسلام در منطقه بلوچستان، پرورش کرم ابریشم مرسوم بوده ولی به مرور زمان منسوخ گشته است.

زنان بلوچ این هنر را سفارش نیاکان و اجداد خود می دانند و این هنر آن چنان به مرور ایام با زندگی و سنن بلوچها در آمیخته که جزء زندگی آنها محسوب می شود.

مواد اولیه: مواد اولیه عمده این هنر سنتی، نخ و پارچه است. نخ از نوع ابریشم مصنوعی (ویسکوز دولای)، پنبه و برحسب امکانات سوزن دوز، نخ دمسه (D.M.C) فرانسوی که مرغوبتر است، تهیه می شود. جنس پارچه غالباً از نوع کتان و یا پنبه است. آنچه در انتخاب پارچه در درجه اول اهمیت قرار دارد،

بافت آن است. پارچه باید دارای تار و پود منظم و کاملاً عمود بر هم باشد، چرا که سوزن دوز، نقش را بر اساس شمارش تار و پود، بر روی پارچه سوزن دوزی می کند. نخ را در رنگهای مختلف و معمولاً به رنگ تیره انتخاب می کنند و ۸۰٪ آن، انواع رنگهای قرمز می باشد.

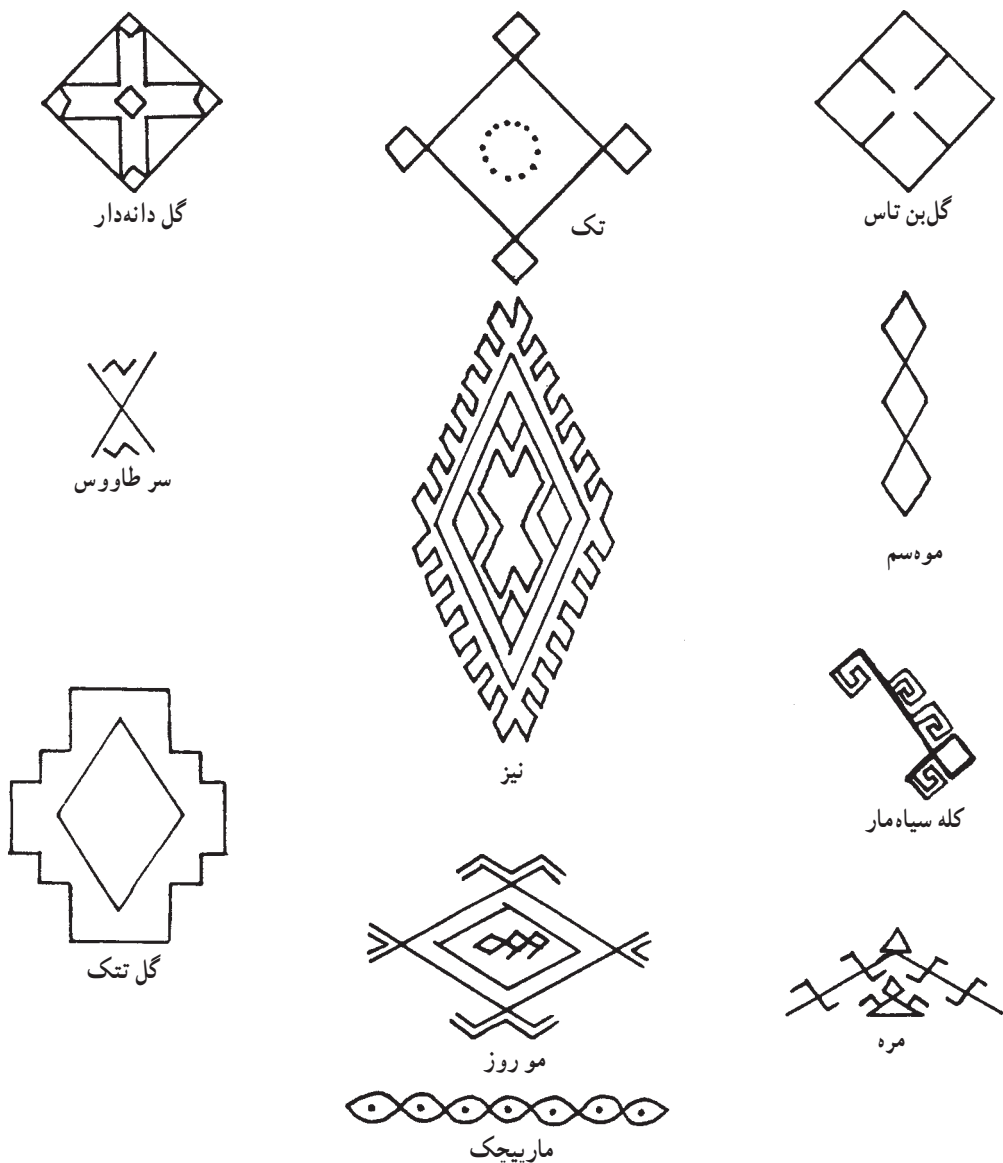
ابزار کار: سوزن دوزی از جمله هنرهای دستی است که به ابزار و مواد اولیه بسیار کمی نیاز دارد. مهمترین ابزار کار، سوزن است که در گویش محلی بلوچستان به آن «سوجه» می گویند و قیچی یا «مقراض» و انگشتانه یا «شستی».

نقش و رنگ در سوزن دوزی بلوچ: طرحهای مورد استفاده زنان بلوچ، به صورت هندسی است و برای تجسم بخشیدن به آنها از رنگهای شاد استفاده می کنند که در بین آنها رنگ نارنجی روشن و قرمز بر بقیه رنگها غلبه دارد و جزئیات طرحها را بیشتر رنگهای سبز، سفید، سیاه و قهوه ای تشکیل می دهد.

نقوش سوزن دوزی، برگرفته از عاداتها و رسوم و عقاید این مردم و تحت تأثیر طبیعت خشن منطقه است. خطها صاف و شکسته اند و خط منحنی در هیچ یک از نقشها وجود ندارد. این نقوش بسیار متنوع هستند و معمولاً در هر قطعه سوزن دوزی به طور منظم تکرار می شوند.

تصویر ۶۵ - نمونه ای از سوزن دوزی بلوچ - معاصر - ده ایرندگان

تصویر ۶۶- نمونه‌هایی از نقوش رایج در سوزن‌دوزی بلوچ

تصویر ۶۷- مرحله سیاه‌کاری و پرکردن فواصل طرح

روش کار: سوزن‌دوز، ابتدا پارچه‌ای را که برای سوزن‌دوزی نیاز دارد خریداری نموده، آن را به صورت قطعه‌های مناسب کار در می‌آورد و طرح کلی را به صورت ذهنی و مستقیماً روی آن اجرا می‌کند. بدین ترتیب که دور تا دور طرح را با نخ مشکی می‌دوزد که به این عمل «سیاه‌کاری» می‌گویند (تصویر ۶۷).

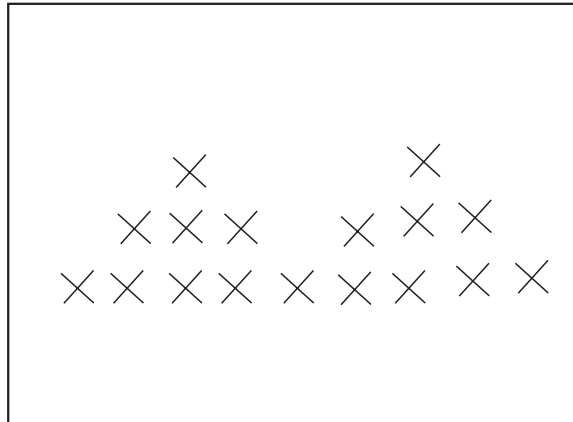
ظریفتری داشته باشد، تار و پود آن به هم فشرده‌تر است و سوزن‌دوزی ظریف‌تر و پرکارتر خواهد شد.

انواع دوخت: سوزن‌دوزی بلوچ تقریباً در تمام روستاها و شهرهای بلوچستان رواج دارد. تنوع دوخت در هر منطقه و اصالت آن، تفاوت‌هایی را در انواع سوزن‌دوزی ایجاد کرده است. به‌عنوان مثال دوخت آسان‌تانکه، چوتل‌دوزی، گراف، میرچوک،

در این مرحله تا اندازه‌ای نوع کار مشخص می‌شود، سپس فواصل به‌وجود آمده را که در طرح مشخص شده است با بخیه‌های رنگین پر می‌کند که نوع دوخت در این مرحله فرق می‌کند و براساس نوع دوخت به سه نوع پرکار، میان‌کار و کم‌کار تقسیم می‌شود. در سوزن‌دوزی بلوچ نقوش، براساس شمارش تار و پودهای پارچه سوزن‌دوزی می‌شود. در نتیجه هر قدر پارچه بافت

تصویر ۶۸- سوزن‌دوزان در حال دوختن نقش بر پارچه

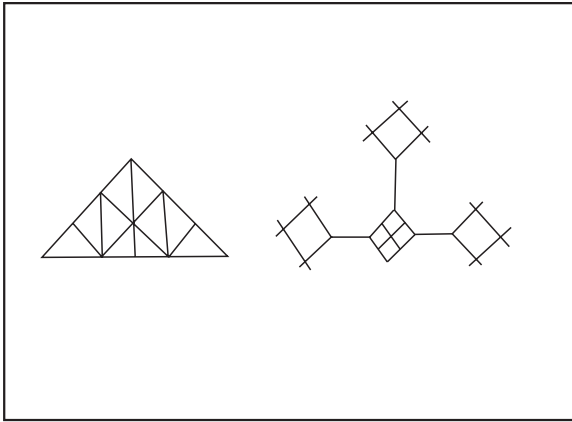
تصویر ۶۹- دوخت آسان‌تانکه

مخملی‌دوز و غیره که در شیوه دوخت آنها تفاوت‌هایی وجود دارد و هر کدام مختص یک یا چند منطقه در بلوچستان است. در اینجا به ذکر دو شیوه دوخت در سوزن‌دوزی بلوچ اکتفا می‌شود.

آسان‌تانکه: این دوخت مانند شماره‌دوزی است که با روی هم قرار گرفتن و کم یا زیاد شدن، طرح و نقش دلخواه را می‌دوزند. این نوع دوخت در سراوان و در لباس زنان دیده می‌شود.

تصویر ۷۰- نوار سوزن‌دوزی‌شده به شیوه آسان‌تانکه

تصویر ۷۱- دوخت چوتل دوزی

چوتل دوزی: چوتل دوزی را بیشتر زنان سراوان به کار می‌برند که از ظرافت بسیار زیادی برخوردار است و دوخت آن تماماً از بخیه می‌باشد. شیوه این دوخت چنان است که ابتدا طرح مورد نظر را با یک رنگ دوخته، یعنی تمام زمینه طرح را با بخیه‌های زیگزاگی متصل به هم و با یک رنگ می‌دوزند. سپس نقش‌های گوناگونی را با بخیه‌هایی به صورت خطوط مستقیم افقی و عمودی - که در وسط لوزیها قرار می‌گیرند - با رنگهای مختلف پدید می‌آورند.

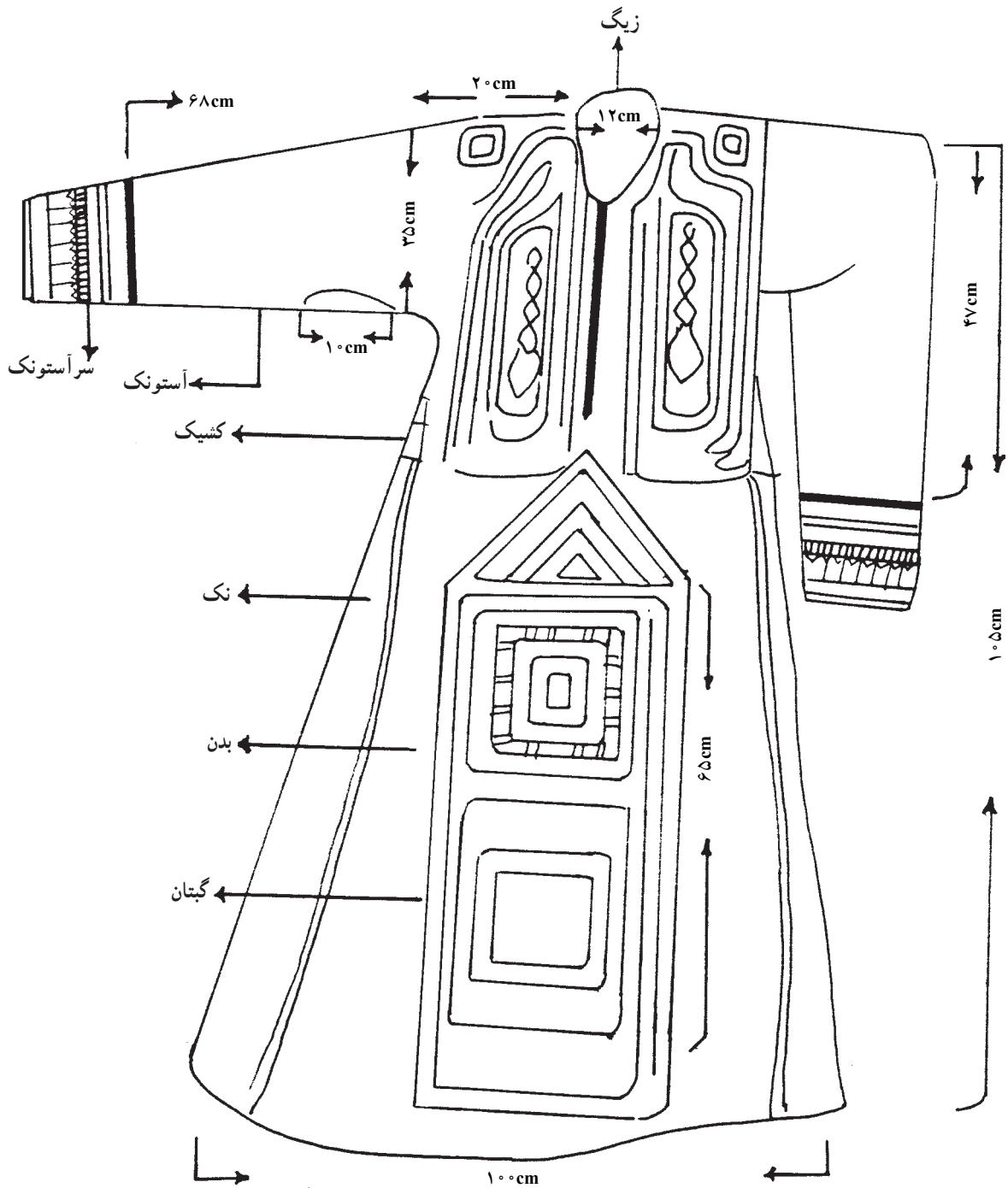

تصویر ۷۲- زن سوزن دوز بلوچ در حال سوزن دوزی

موارد استفاده: مهمترین فرآورده سوزن دوزی، قطعات تزئینی جامه زنان است که شامل دو قطعه سرآستین یا آستینگ و یک قطعه پیش‌سینه که در گویش محلی «زیگ» یا «حیگ» نام دارد و دو قطعه به نام «پاچک» که زینت بخش سرپاچه شلوار زنان است، می‌شود.

تصویر ۷۳- قطعات سوزن دوزی شده که بر روی جامه زنان دوخته می‌شود.

تصویر ۷۴ - طرح پیراهن زن بلوچ با سوزن دوزی (نامها با لهجه سرحدی است)

مراکز تولید: اگرچه امروزه سوزن دوزی بلوچ در مناطقی از سیستان نیز انجام می شود اما مراکز اصلی و عمده این هنر را باید در منطقه بلوچستان از استان سیستان و بلوچستان جستجو نمود که در این میان سوزن دوزیهای روستاهایی نظیر «ایرندگان»، «پیپ»، «لاشار»، «سورمیچ»، «دبگزان»، «شهریانچ»، «محمدآباد»،

امروزه سوزن دوزی بلوچ بر روی رومیزی، سفره، سجاده ای، جانمازی، جاقرائی، رویه کوسن و ... انجام می شود. ضمن آنکه از سوزن دوزی بلوچ برای تهیه انواع فرآورده های تکمیلی نظیر انواع کیف، جاعینکی، جاکلیدی و ... نیز استفاده می کنند.

«قاسم آباد بمپور»، «مته سنگ»، «اسپکه» و «دامن» مشهورتر است.

۲- سوزن دوزی اصفهان: سوزن دوزی در اصفهان، از دیرباز دارای اهمیت زیادی بوده است و دست‌اندرکاران آن، به عنوان صاحبان یک حرفه و شغل اجتماعی دارای شهرت و اعتبار بوده‌اند. رونق و شکوه این هنر در دوره صفویه است و در طول دوره‌های افشاریه و زندیه، سبک و سیاق روزگار صفوی ادامه پیدا می‌کند و سوزن‌دوزی در این دوره‌ها از لحاظ طرح و ترکیب بسیار شبیه سوزن‌دوزیهای دوره صفویه است. در خانواده‌های سنتی اصفهان، چنین مرسوم است که دختران هدایایی از مليله‌دوزی، سوزن‌دوزی و سایر هنرها را به عنوان جهیزیه به همراه می‌برند.

مواد اولیه مورد نیاز در سوزن‌دوزی

پارچه: بافت پارچه مورد مصرف در سوزن‌دوزی، باید ساده و تار و پود آن عمودبرهم و از یک نمره نخ تشکیل شده باشد. ضمناً باید جنس آن از نوع کتان، چلوار، ترگال، ترون و پلیستر ساده باشد.

نخ: معمولاً از نخ دمسه برای سوزن‌دوزی استفاده می‌شود.

سوزن‌دوزی اصفهان در مراحل مختلف انجام می‌شود که عبارتند از: دوردوزی، توردوزی، توری‌گلدوزی، سکه‌دوزی، شبکه‌دوزی، ستاره‌دوزی، گل‌اشرفی‌دوزی، زیررفت‌دوزی، تکه‌دوزی، خامک‌دوزی و چشمه‌دوزی.

ابزار کار: ابزار کار شامل کارگاه سوزن‌دوزی، انگشترانه، تیغ، قیچی کوچک، متر، پایه یا خرک برای قراردادن کارگاه بر روی آن و صندلی برای نشستن در پشت کارگاه می‌باشد.

آماده کردن کارگاه: کارگاه وسیله‌ای است که برای صاف کردن و کشیدن و از بین بردن چین‌خوردگیهای پارچه به کار می‌رود و دو نوع می‌باشد: یکی کارگاه مستطیل‌شکل که برای کارهای بزرگ مثل روتختی، رومیزی و قلاب‌دوزیهای بزرگ ساخته می‌شود. این کارگاهها معمولاً بر روی پایه قرار دارند، به نحوی که قابل جدا کردن از پایه‌اند و کاملاً روی پایه آزاد هستند. گفتنی است که عرض پارچه انتخاب‌شده نباید از عرض کارگاه بیشتر باشد. اما از نظر طول، محدودیتی وجود ندارد. زیرا پس از دوخت هر قطعه می‌توانیم، قسمت دوخته شده را لوله کنیم و قسمت بعدی را داخل کارگاه قرار دهیم.

نوع دیگر کارگاه، دایره‌ای‌شکل است که برای کارهای

تصویر ۷۵- کارگاه مستطیل‌شکل

کوچکتر مورد استفاده قرار می‌گیرد و به اندازه‌های مختلف در بازار یافت می‌شود. این کارگاه از دو دایره چوبی به قطر ۲۵ سانتیمتر و گاهی بیشتر تشکیل شده که پارچه بین این دو دایره قرار می‌گیرد و به وسیله پیچی که بر روی دایره بیرونی قرار گرفته محکم می‌شود و برای کار سوزن‌دوزی آماده می‌گردد.

در اصفهان کارگاه‌های مستطیلی بیشتر از کارگاه‌های دایره‌ای شکل مورد استفاده قرار می‌گیرد. این کارگاه از شش قطعه چوب جدا از هم تشکیل شده که در دو طرف طول آن (بدنه) و دو طرف عرض آن (شمشیرک) و دو چوب دیگر به نام چوب کارگاه می‌باشد. این کارگاه باید به دست استادکار سوزن‌دوز آماده و پارچه‌هایی به بدنه آن دوخته شود.

نحوه سوزن‌دوزی: سوزن‌دوزی در اصفهان دارای دو مرحله اصلی است: در مرحله اول پارچه نخ‌کشی می‌شود و در مرحله دوم که مرحله دوخت است، فضاهای خالی روی پارچه با روش‌های مختلف سوزن‌دوزی می‌شود.

نخ‌کشی: نخ‌کشی به این معنی است که نخ تار و یا نخ بود در پارچه کشیده و بریده می‌شود. اگر نخ‌کشی در طول پارچه باشد، باید نخ تار از داخل پارچه بیرون کشیده شود و اگر در عرض پارچه باشد، نخ بود کشیده می‌شود. نخ‌کشیها براساس نوع طرح و نوع سوزن‌دوزی فرق می‌کند. مثلاً ممکن است برای یک نوع دوخت هم نخ تار و هم نخ بود کشیده شوند. همچنین تعداد نخ‌هایی که کشیده می‌شوند و ترتیب آنها بستگی به نوع پارچه، نوع طرح دوخت و نیز، ذوق و هنر دوزنده دارد.

دوخت کار: پارچه بعد از نخ‌کشی باید سوزن‌دوزی شود. شیوه‌های دوخت در اصفهان دارای قدمت و تنوع بسیاری است که قبلاً انواع آن ذکر شده است. هنگام کار، افراد راست دست، باید دست چپ خود را در زیر کار قرار داده، با دست راست سوزن را روی پارچه حرکت دهند و افراد چپ‌دست عکس آن عمل کنند.

سُکمه‌دوزی: سُکمه‌دوزی به نوعی دوخت گفته می‌شود

که با فشار آوردن به وسیله دوخت بر روی پارچه، کیفیت بافت را تغییر داده، آن را به شکل دلخواه درمی‌آورند. سُکمه‌دوزی یکی از دوخت‌های ویژه‌ای است که مختص ایران و جایگاه آن نیز اصفهان بوده است.

مواد اولیه مورد نیاز در سُکمه‌دوزی عبارت است از: پارچه کتان ایرانی^۱ و یا پارچه چلوار، نخ که معمولاً ابریشم تاییده، دمسه و نخ عمامه می‌باشد.

دوخت‌هایی که در سُکمه‌دوزی بکار می‌روند عبارت‌اند از: زنجیره‌دوزی، زنجیره‌دوزی تک‌قلاب، گره‌فرانسوی، دندان موشی، ساقه‌دوزی، ساتن‌دوزی، چشمه‌دوزی، شبکه‌دوزی، اشرفی‌دوزی، ستاره‌دوزی و توردوزی.

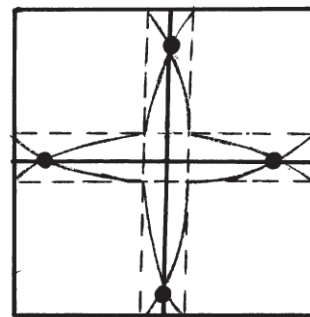
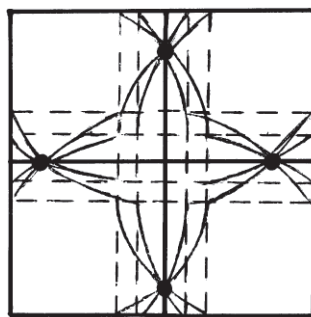
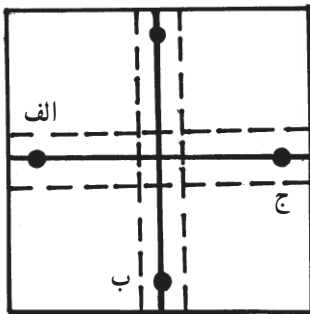
نحوه نخ‌کشی در سُکمه‌دوزی بدین صورت است که در طول پارچه (تار) سه نخ تار را گذاشته و ۲۰ نخ را بریده و از پارچه بیرون می‌کشیم و در عرض نیز ۳ نخ بود را گذاشته و ۳ نخ دیگر را می‌کشیم.

روش دوخت: اگر یک چهارخانه را با حالت‌های چپ، راست، بالا و پایین در نظر بگیریم، سوزن از سمت چپ چهارخانه در نقطه الف از زیر به رومی‌آید و یک دور، دور نخ‌های نقطه الف تاییده و خفت می‌خورد و دوباره از زیر کار در نقطه ب (پایین) بالا آمده، دوباره یک خفت می‌خورد و این بار از زیر کار در نقطه ج (راست) بالا آمده، خفت می‌خورد و در نقطه د (بالا) نیز همین طور. در نتیجه یک ستاره ۴ پهلو ایجاد می‌شود که در وسط چهارخانه خالی می‌افتد و به آن «سُکمه» می‌گویند.

در سُکمه‌دوزی اگر تعداد تار و بود نخ‌کش شده نسبت به تار و بودهای مانده بیشتر باشد، بخیه‌های دوخته شده روی آن، پارچه را به شکل توری درمی‌آورد که در این صورت دوخت مزبور «توری‌دوزی» نامیده می‌شود.

اگر تعداد تار و بود نخ‌کش شده با تعداد به‌جا مانده آن، منفذهای هماهنگ و یکنواخت ایجاد کند به آن «چشمه‌دوزی» می‌گویند.

۱- بافت پارچه باید ساده و تار و بود آن عمود برهم و حتی الامکان ضخامت و تراکم آن یکسان باشد.

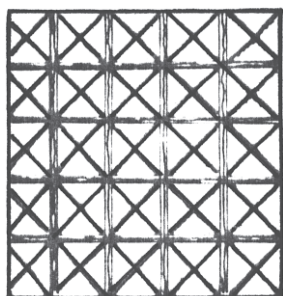
«سکمه درشت»

«سکمه ریز»

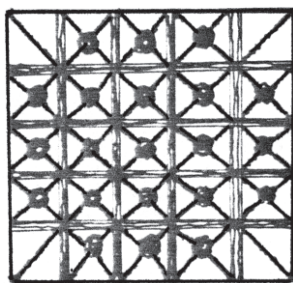
تصویر ۷۶- نحوه سکمه دوزی

مشخص شده، با حرکت‌های زیر و رو، به صورت دوره‌ای می‌دوزیم. حاصل کار مثل شکل ۳ می‌باشد. به این نوع دوخت «ستاره دوزی» می‌گویند.

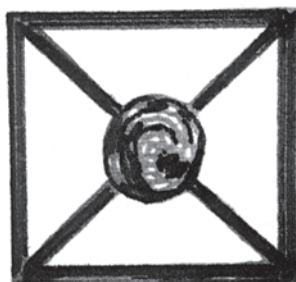
در صورتی که در قسمتی از طرح تار و پود و یا تمام پود نخ کش شوند و به جای آن دوخت شبکه دوزی انجام شود، به آن «شبکه دوزی» می‌گویند که معمولاً برای تزئین حاشیه‌ها به کار می‌رود.

شکل ۱- نخ‌بافی چپ و راست

شکل ۲- ستاره دوزی

شکل ۳- یک ستاره

تصویر ۷۷- نحوه ستاره دوزی

در اشرفی دوزی که یکی از دوخته‌های هم خانواده سکمه دوزی است، در میان منافذ بزرگ ایجاد شده، نخهای متقاطع عبور می‌دهند و با دوخته‌های مخصوص بر روی این نخهای متقاطع، گلبرگهایی را به طور جدا جدا می‌دوزند که در پایان دوخت، هر چهار گلبرگ تشکیل یک گل به نام گل اشرفی را می‌دهد. در توری گلدوزی، میان سکمه دوزی نخ کشی شده، قسمتی را با فشار کمتری می‌دوزند. به طوری که منفذ ایجاد نشود و فقط طرح مورد نظر با استفاده از رنگهای مختلف گلدوزی گردد.

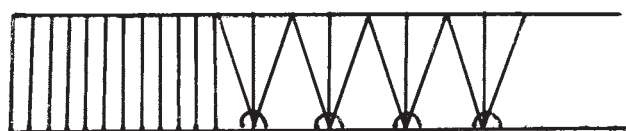
ستاره دوزی: ابتدا پارچه نخ کش می‌شود. نحوه نخ کشی در ستاره دوزی بدین ترتیب است که در طول پارچه ۶ عدد نخ را می‌گذاریم و ۱۶ عدد نخ را می‌بریم و می‌کشیم. در مرحله بعد پارچه را توری دوزی می‌کنیم. یعنی نخ دوبار به دور تار یا پود می‌پیچد و به خانه بعد هدایت می‌شود.

در ستاره دوزی همانطور که در شکل ۱ ملاحظه می‌کنید یک خانه خالی را رها کرده، از خانه دوم شروع به دوختن می‌کنیم. نخ را در خانه دوم خفت انداخته، طوری آن را از روی دوخانه خالی رد می‌کنیم که قطر دو خانه خالی رسم شود و از زاویه خالی خانه سوم بیرون بیاید. عین این حرکت را در جهت قطر دیگر نخ کشی انجام می‌دهیم که نتیجه زیر به دست می‌آید. سپس محل تلاقی کلیه قطرهای خانه‌های خالی نخ کشی شده را که در شکل ۲

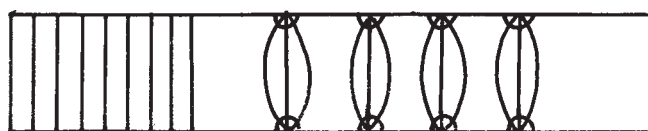
نخ‌کشی طولی: تعداد ۵ نخ تار پارچه را از طرفین شبکه، در طول پارچه اندازه‌گیری کرده، می‌بریم و می‌کشیم.^۱
در شبکه دوزی قسمتهای نخ‌کشی شده به چهار روش دوخته می‌شود:

- ۱- شبکه دوزی یک طرفه، ۲- شبکه دوزی دو طرفه،
- ۳- شبکه دوزی زنجیره‌ای و ۴- شبکه دوزی هفت و هشتی.
- ۱- در شبکه دوزی یک طرفه هر سه تار در یک طرف حاشیه نخ‌کشی شده (بالا یا پایین) یک خفت می‌خورد.

شبکه دوزی: شبکه دوزی بر روی حاشیه باریکی در کنار حاشیه بزرگ در سوزن دوزیهای مخصوص مانند دستمال و روتختی و غیره که چهارگوش است انجام می‌شود. نخ‌کشی در شبکه دوزی بدین ترتیب است که اگر این حاشیه در طول پارچه باشد، فقط نخهای تار کشیده می‌شود و اگر در عرض پارچه باشد، نخهای پود را می‌کشند.
نحوه نخ‌کشی در این دوخت به دو صورت طولی و عرضی انجام می‌گیرد:

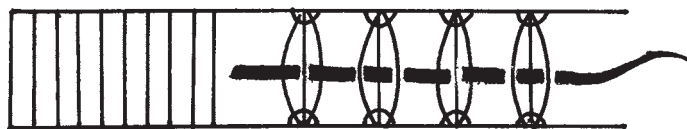

تصویر ۷۸- شبکه دوزی یک طرفه

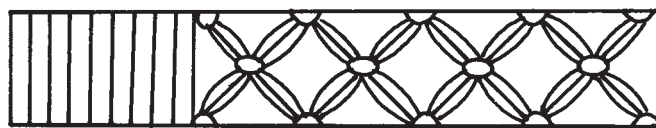
تصویر ۷۹- شبکه دوزی دو طرفه

- ۲- در شبکه دوزی دو طرفه هم بالا و هم پایین حاشیه نخ‌کشی شده با هم خفت می‌خورد.
- ۳- در شبکه دوزی زنجیره‌ای، ابتدا مانند شبکه دوزی دو طرفه، بالا و پایین هر سه تار خفت می‌خورد و سپس یک نخ به صورت زیر و رو در وسط تارها دوخته می‌شود.

تصویر ۸۰- شبکه دوزی زنجیره‌ای

- ۴- در شبکه دوزی هفت و هشتی، چهار نخ با هم جفت شده، در بالا و پایین خفت می‌خورد و وسط آنها مانند تصویر ۸۱

تصویر ۸۱- شبکه دوزی هفت و هشتی

۱- این نخ‌کشی مخصوص پارچه ترون و پارچه‌هایی با بافت ریز است و برای بافتهای درشت‌تر مثل پارچه، پلی‌استر و ترگال نحوه نخ‌کشی فرق می‌کند.

تصویر ۸۲ - سوزن دوزی اصفهان - سکه دوزی

مواد اولیه: مواد اولیه مصرفی در این نوع رودوزی را پارچه دبیست مشکی یا متقال یا پارچه ساتن مشکی برای لایه گذاری، نخ ابریشم طبیعی یا ابریشم مصنوعی از نوع ویسکوز یا استات در انواع نازک (۶ لای به هم تابیده)، متوسط (۱۵ لای به هم تابیده)، درشت (۳۰ لای به هم تابیده) تشکیل می دهد.

ابزار کار: ابزار کار شامل سوزن (از نوع سوزنهای معمولی ۴ سانتیمتری) قیچی و انگشتانه است. گفتنی است که در گذشته بیشتر از نخ ابریشم طبیعی استفاده می شد ولی امروزه بیشتر از ابریشم مصنوعی از نوع استات به شرحی که انواع آن گفته شد، استفاده می شود.

نحوه سوزن دوزی: برای شروع به کار سوزن دوزی، ابتدا با توجه به ضخامتی که نقش می باید داشته باشد نخ ویسکوز یا استات را به صورت ۶ لای یا ۱۵ لای یا ۳۰ لای، کلاف کرده، به هم می تابند. سپس از یک برگ روزنامه، شکل مورد نظر محصولاتی را که قصد تولید آن را دارند بریده، به همین ترتیب اشکال مورد نظر را از دبیست و متقال مشکی نیز بریده، آنها را در طرفین لایه روزنامه ای قرار می دهند، به گونه ای که یک طرف روزنامه را دبیست و سوی دیگر آن را متقال پیوشاند. لازم به توضیح است که

گفتنی است مراحل دوخت در این سوزن دوزیها و حرکتهای مختلف سوزن بر روی پارچه زیاد است و یادگیری همه مراحل کار باید به صورت عملی و با نظارت استادکار صورت گیرد.

موارد استفاده: در گذشته کاربرد سوزن دوزیها برای روی جانماز، جلد قرآن کریم، رومیزی، روبشقاب، زیر قلیانی و غیره بود. ولی به مرور زمان، تغییراتی در نوع مصرف آن به وجود آمد و محصولاتی مانند روتختی، کوسن و غیره نیز تولید شد.

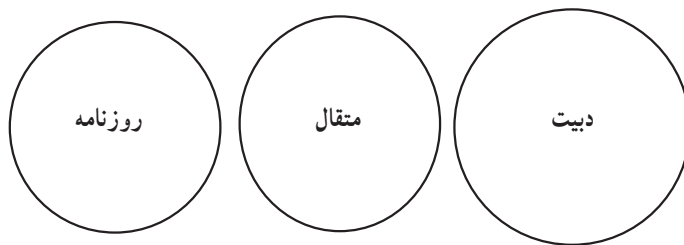
۳- سوزن دوزی ممقان^۱ (ممقان دوزی): سوزن دوزی ممقان یکی از انواع رودوزیهای ایرانی است که طی آن زمینه اساسی پارچه را بخیه می پوشاند و زمینه تازه ای از نقش و رنگ ایجاد می شود.

این هنر ارزنده و شاخص ممقان که در حال حاضر توسط گروه کثیری از زنان و دختران ممقانی، ارائه می شود دارای سابقه طولانی نیست و در گذشته ای نه چندان دور، محصولات تولیدی دست اندرکاران آن را بیشتر نوعی کلاه که دارای مصرف محلی بود تشکیل می داد ولی در حال حاضر از این هنر برای تهیه محصولات و فرآورده های متنوعی استفاده می شود.

۱- شهری که در فاصله ۴۲ کیلومتری شهرستان تبریز واقع است.

بعد از قراردادن لایه و رویه در طرفین روزنامه، آنها را به یکدیگر کوک زده، لبه اضافی پارچه را به داخل برمی گردانند و به لایه روزنامه ای می دوزند.

روزنامه و متقال (که اصطلاحاً لایه نامیده می شود) باید دارای اندازه ای همسان و اندازه دیت از طرفین حدود دو سانتیمتر بیشتر باشد.

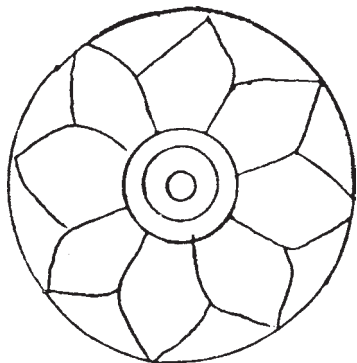

تصویر ۸۳

نخهایی که از مرکز دایره به محیط آن وصل می شود دایره را به هشت قسمت تقسیم نموده، با کوکهای نقاط تماس قطرها را با محیط دایره دو به دو به یکدیگر وصل می کنند تا شکل ستاره ای هشت پر بر روی کار بنشینند. به این مرحله از کار اصطلاحاً «آی چک ماخ» (ماه کشیدن) می گویند (تصویر ۸۵).

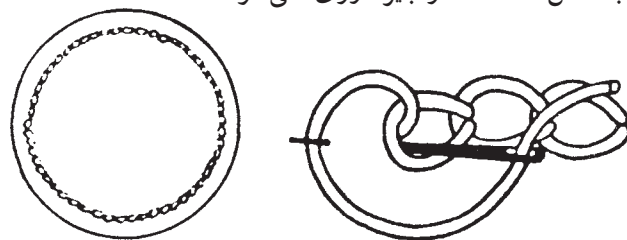
سوزن دوزان معمولاً سوزن را در دست راست گرفته، با دست چپ پارچه را ثابت نگه می دارند و ابتدا نقش زنجیره را به شیوه گلدوزی در پنج میلیمتری لبه کار می دوزند.

نحوه زنجیره دوزی به این ترتیب است که ابتدا سوزن را از زیر به داخل پارچه فرو برده، آن را کاملاً از پارچه بیرون می کشند تا گره ته نخ به پارچه متصل شود. سپس سوزن را از رو به داخل پارچه فرو می برند و قبل از آنکه کاملاً از زیر کشیده شود و درست درحالتی که نخ باقی مانده بر رویه کار حالت دایره ای کوچک را به خود بگیرد، سوزن را از زیر به داخل پارچه فرو می کنند و پس از عبور دادن از داخل دایره آن را می کشند تا نخ سفت شود. سپس دوباره با فاصله ای معین سوزن را از رو به داخل پارچه فرو برده، ایجاد دایره می کنند و عمل را تکرار می نمایند تا دوخت زنجیره به پایان رسد (درست مثل کاری که در گلدوزی معمولی انجام می شود) بعد از انجام این مرحله، قسمت میانی کار به شکل گفته شده «زنجیره دوزی» می شود.

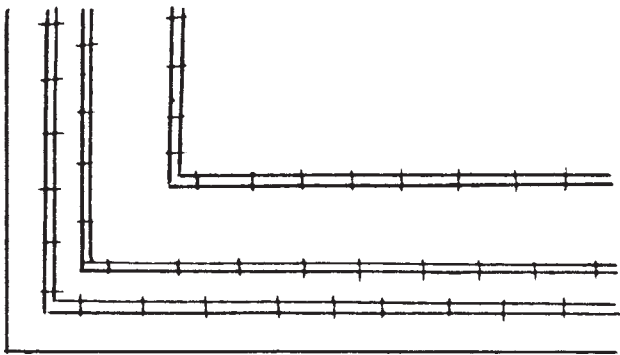
تصویر ۸۵

در مرحله بعد، پیرامون کار را با روش دندان موشی که تقریباً شبیه زیگزاگ است و در اصطلاح محلی «دکمه قزاقی» نامیده می شود، دوخته، آنگاه اطراف مرکز دایره را که «گوبک» (ناف) نام دارد با رنگ دلخواه زنجیره دوزی می کنند. در مرحله بعد، پره های ستاره به روش دو کوک بلند و تقریباً شبیه عدد ۷ دوخته می شود و در پایان با استفاده از دندان موشیهای بلند، شبیه آنچه در لبه کار انجام شده، محصول را تکمیل و آماده مصرف می نمایند.

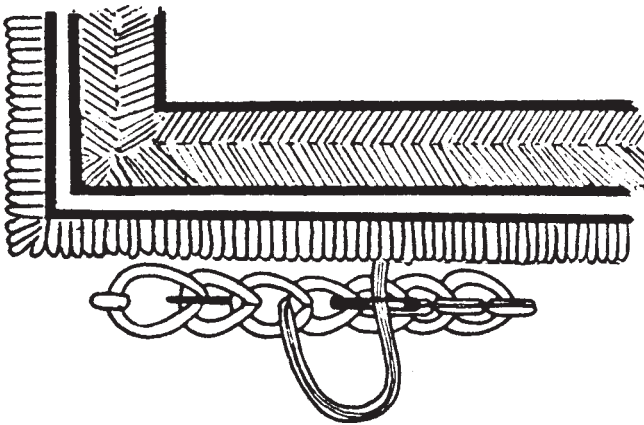
تصویر ۸۴

در صورتی که کار شکلی دایره مانند داشته باشد مانند دوخت زیر استکانی یا کف کلاه، بعد از زنجیره دوزی قسمت وسط، با

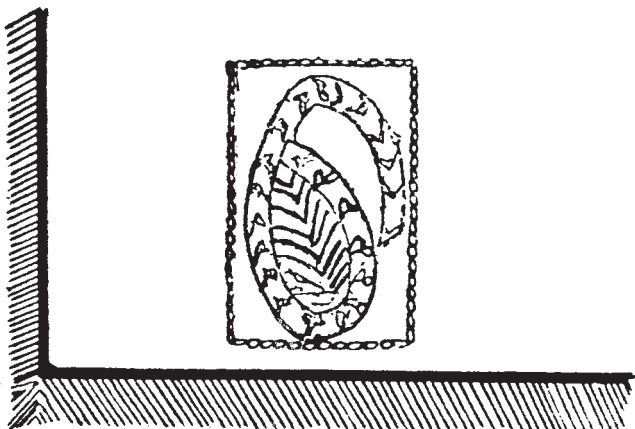
تصویر ۸۸

بعد از طی این مراحل، فاصله بین «سوچک ماخ» و «جوت لماخ» با بخیه‌های درشت به شکل عدد ۷ پر می‌شود و محل تلاقی بخیه‌ها با یکدیگر زنجیره‌دوزی می‌گردد.

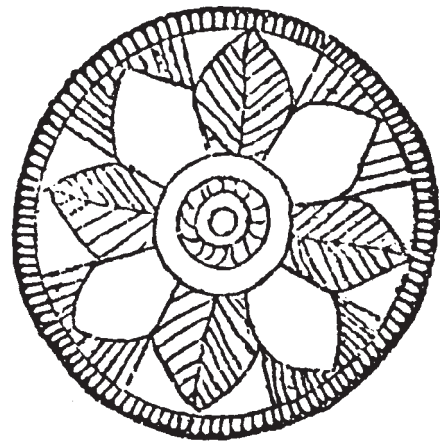

تصویر ۸۹

آنگاه نقش بوته به روش زنجیره‌ای در وسط کار ایجاد می‌شود.

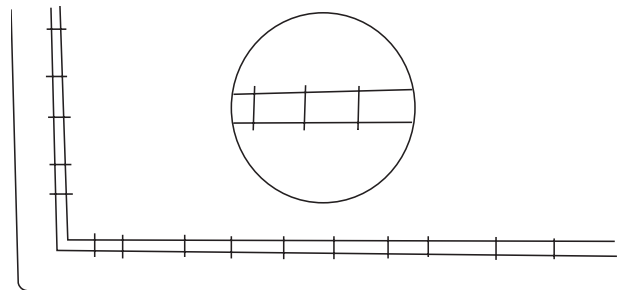

تصویر ۹۰

تصویر ۸۶

در صورتی که تولید محصولاتی به اشکالی دیگر مورد نظر باشد کماکان برش رویه، لایه و آستر به شیوه قبلی انجام می‌شود و پس از آن با ابریشم درشت تاب، حاشیه‌ای به فاصله ۵ میلیمتری لبه کار، دوخته می‌شود. روش حاشیه‌دوزی که آن را «سوچک ماخ» (سو کشیدن یا حاشیه کشیدن) می‌گویند چنین است که دو یا سه ردیف نخ درشت تاب را بر روی پارچه قرار داده، به وسیله بخیه‌های بسیار ریزی که هم‌رنگ نخ اصلی است آن را به رویه می‌دوزند.

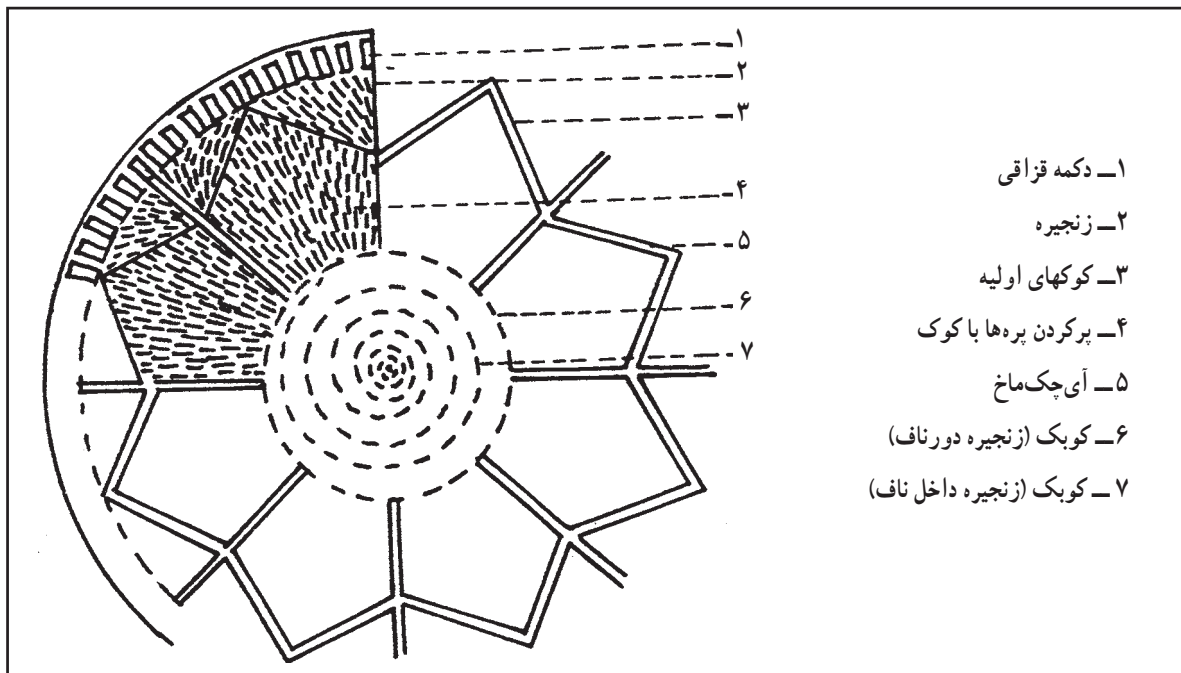

تصویر ۸۷

آنگاه به فاصله کمی از حاشیه، مجدداً به روش قبلی، چند ردیف ابریشم درشت تاب را بر روی کار دوخته، آن را «جوت لماخ» (جفت کردن) می‌نامند. سپس در فاصله چند سانتیمتری «جوت لماخ»، حاشیه دیگری را که «آقیر آچماق» نامیده می‌شود بر روی کار می‌دوزند.

پرکردن قسمت بالای بُته را «بورن» یا بیضی می‌گویند. نقشی را که بین دو بوته (بته) دوخته می‌شود و به صورت دو نیم دایره مقابل هم می‌باشد «گل‌شانه» یا «داراخ» می‌گویند و فضای موجود بین دو طرف گل‌شانه را «گردکانی» یا «گردویی» نام نهاده‌اند.

«شامل لخ» عبارت از یک ردیف دوخت زنجیره به موازات دیواره بوته و در قسمت داخلی آن است که با نخ به رنگ دیگر انجام می‌شود و پس از آن داخل بوته، بخیه‌دوزی ضربدری می‌شود که در اصطلاح محلی این قسمت از کار «گل‌لاماخ» نام دارد.

- ۱- دکمه قزاقی
- ۲- زنجیره
- ۳- کوکهای اولیه
- ۴- پرکردن پره‌ها با کوک
- ۵- آی‌چک‌ماخ
- ۶- کوکبک (زنجیره دورناف)
- ۷- کوکبک (زنجیره داخل ناف)

تصویر ۹۱- ممقان‌دوزی

طرحهای سوزن‌دوزان ممقان عموماً ذهنی و ملهم از برداشتها و پیشهای شخصی آنان از محیط و طبیعت است و بیشتر شامل نقوش هندسی و گلها و بوته‌های نمادین و تمثیلی می‌شود.

انواع دوخت: دوختهایی که در این نوع رودوزی به کار گرفته می‌شود عبارتند از: زنجیره‌دوزی، دندان‌موشی، دوخت بست، دوخت پتویی درجه (۱)، دوخت شعاعی، دوخت ساتن.

تصویر ۹۲- نمونه‌هایی از سوزن‌دوزی ممقان

موارد استفاده: در حال حاضر از این هنر، علاوه بر کلاه، برای تهیه زیرلیوانی، کمر بند، کفش، جلیتقه و سالفت^۱ استفاده به عمل می‌آید.

ب - قلاب دوزیها: قلاب دوزی یکی از دوخته‌های غنی و زیبای ایرانی است که سابقه‌ای بس طولانی دارد و محققان، قدمت آن را از ۳۳۰ تا ۳۵۰ سال قبل از میلاد پیش برده‌اند.

در موزه آرمیتاژ سن پترزبورگ^۲ قطعه پارچه قلاب دوزی - شده‌ای موجود است که از عالی‌ترین پارچه‌های زمان ساسانی می‌باشد. بر روی این پارچه خروس بزرگی با رنگهای الوان دیده می‌شود که در درون آن دایره‌ای نقش گردیده است. قطعه دیگر نیز مربوط به این دوره می‌باشد که در یکی از کلیساهای برلن برای بستن اشیای مقدس به کار می‌رفته و روی آن دایره‌ای منقوش است که سرگراز در درون آن ترسیم و تماماً قلاب دوزی شده است. همه این شواهد حاکی از رواج کامل این هنر در دوره ساسانی است. همچنین اسنادی در دست است که نشان می‌دهد در سالهای نخستین بعد از ظهور دین مبین اسلام به موازات بافت پارچه‌های پشمی و پرده‌ای فاخر در فسا، فرشهای عالی در جهرم و جامه‌های حریر و دیا در اصفهان، نوعی قلاب دوزی بسیار خوب نیز در طبرستان (مازندران فعلی) رواج داشته است.

این هنر در دوره سلجوقی، صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه به منتهی درجه شکوفایی خود رسیده است و صنعتگران هنرمند موضوعات مختلف اجتماعی و سیاسی، فرهنگ عامه، دینی و اقتصادی را پس از طراحی و نقش برداری قلاب دوزی می‌کردند.

مواد اولیه

پارچه: پارچه مورد نیاز قلاب دوزی در رشت^۳ ماهوت^۴ است که این پارچه سابقاً از خارج وارد می‌شد ولی در حال حاضر از ماهوتهای محصول ایران استفاده می‌شود و معمولاً به رنگهای:

سیاه، آبی، مغزپسته‌ای، نارنجی، زیتونی، یشمی، فیروزه‌ای، گل‌ماشی، اخراپی و طوسی می‌باشد.

نخ: نخ به کار رفته در قلاب دوزی در رشت، نخ ابریشمی طبیعی رنگین یا نخ ابریشمی مصنوعی است و بدیهی است قلاب دوزیهایی که با ابریشم طبیعی انجام می‌پذیرد از نفاست و ارزش هنری بیشتری برخوردار است.

ابزار کار: ابزار کار قلاب دوزان بسیار ساده و نسبتاً ارزان قیمت است و مهم‌ترین آنها عبارتند از:

قلاب: قلاب، وسیله‌ای فلزی و تا حدودی شبیه قلابهای معمولی است. با این تفاوت که نوک آن برخلاف سایر قلابها تیز است و فاقد انحناي قلابهای عادی می‌باشد و در عوض بریدگی مورّبی در فاصله پنج میلیمتری نوک خود دارد.

این وسیله که از میله‌ای به طول تقریبی ۷ سانتیمتر تشکیل شده است، در انتها به سطحی قاشق‌مانند با ضخامت تقریبی ۵ میلیمتر ختم می‌شود و دارای دسته‌ای خراطی شده می‌باشد.

جریده: این وسیله شامل دو قطعه چوب به طول ۱۰۰ سانتیمتر و عرض ۱۰ سانتیمتر و ضخامت ۵ میلیمتر است که از یک سو با میخ به یکدیگر متصل‌اند و در سوی دیگر به وسیله مانعی که در فاصله ۴۰ سانتیمتری انتهای وسیله گذاشته شده از یکدیگر جدا می‌باشند و حالتی تقریباً گیره مانند دارند و به راحتی می‌توان آن را از طریق سفارش دادن به نجار یا به کمک دو قطعه چوب صاف تهیه کرد. جریده در قلاب دوزی به این ترتیب عمل می‌کند که قسمتی از پارچه را در وسط دو قطعه چوب قرار داده، با زانوان خود به جریده فشار می‌آورند. با این روش دهانه آن بسته می‌شود و پارچه را محکم در خود نگه می‌دارد.

انواع دوخت: انواع دوخته‌هایی که در قلاب دوزی مورد استفاده قرار می‌گیرند عبارتند از:

زنجیره دوزی ساده، زنجیره دوزی با بست، زنجیره ضخیم،

۱- نوعی رومیزی است که دارای ابعاد متفاوتی است و معمولاً در وسط میزهای بزرگ گسترده می‌شود.

۲- در روسیه قرار دارد.

۳- رشت یکی از مهمترین مراکز قلاب دوزی ایران محسوب می‌شود.

۴- ماهوت: نوعی پارچه پرزدار ضخیم و دارای تار و پود محکم است و از آن لباس و پرده می‌دوزند. اصل این واژه هندی و به معنی فیل و فیلبان است و چون در

ایران قدیم پارچه‌هایی با نقش فیل و فیلبان می‌بافته‌اند به این عنوان شهرت یافته است.

تصویر ۹۳

زنجیره‌دوزی با بست: ابتدا زنجیره ساده بزیند و سپس با بستهای عمودی از نخ به رنگ دیگر داخل زنجیره‌ها را بست بزیند.

تصویر ۹۴

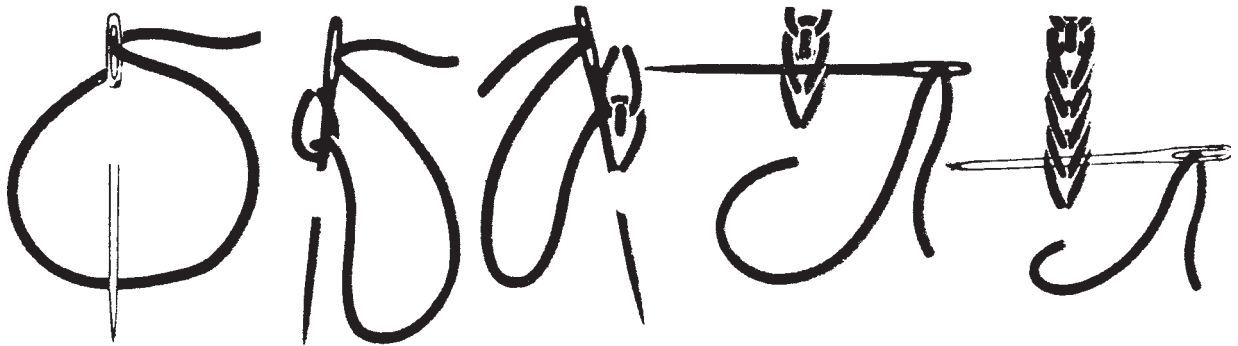
زنجیره ضخیم: با یک شلال عمودی کار را شروع کنید و سپس سوزن را از میان شلالها رد کنید به طوری که نخ به صورت حلقه زیر شلالها قرار گیرد. سوزن بعدی را طوری در میان پارچه فروبرید که هر بار از داخل حلقه قبلی رد شود.

زنجیره رومی و زنجیره‌دوزی دوپل.

زنجیره‌دوزی یکی از دوخته‌های سنتی ایران است که پایه و سالوده بیشتر کارهای سوزن‌دوزی رشت، خراسان، ترکمن و مهاباد به شمار می‌رود. برای نوع ساده آن باید سوزن را از میان پارچه بیرون آورده، درحالی که نخ را با انگشت شست دست، زیر سوزن به صورت حلقه نگاه داشته‌اید، سوزن را به ملایمت به طرف بالا بکشید و این کار را تکرار کنید.

توجه داشته باشید که سوزن بعد، باید داخل حلقه فرو رود و الا حلقه شکافته خواهد شد. سپس سوزن آخرین حلقه را به طرف پارچه فروبرید و سردوزی کنید که شکافته نشود.

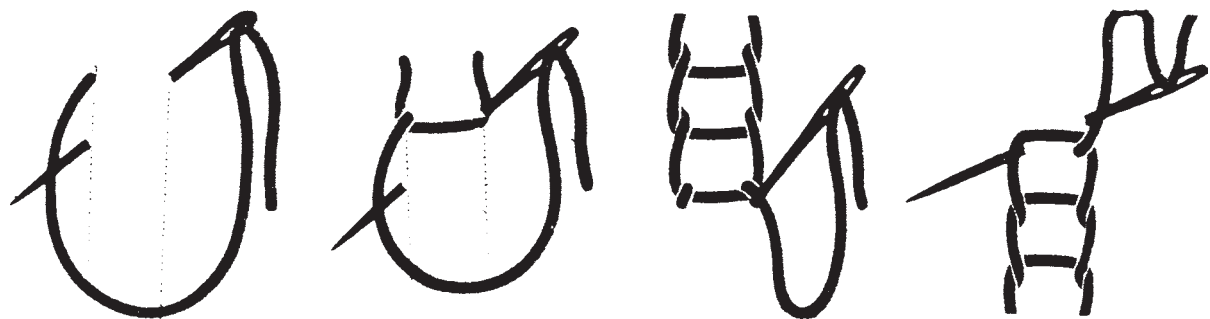
زنجیره جادویی: پس از آنکه زنجیره‌دوزی را به طور ساده انجام دادید با نخ به رنگ دیگر میان آنها را شلالهای افقی بزیند.

تصویر ۹۵

قرار می‌گیرند و باید سوزن را به شکل مایل داخل پارچه فرو برد و خارج ساخت که حلقه‌های زنجیره کاملاً مساوی دوخته شود.

زنجیره رومی: حرکت نخ در این دوخت نیز مانند زنجیره معمولی است؛ با این تفاوت که حلقه‌های زنجیره قدری گشادتر

تصویر ۹۶

زنجیره دویل: این زنجیره برای مواقعی کاربرد دارد که می‌خواهید حاشیه نسبتاً پهنی بر روی پارچه بدوزید. حرکت سوزن برای دوخت این زنجیره عیناً مانند زنجیره معمولی است. با این تفاوت که محل دوخت هر بار در جهت چپ و راست تغییر می‌کند. بنابراین زمانی که سوزن در سمت چپ نقشه فرو می‌رود، نخ نیز به سمت چپ کشیده می‌شود و وقتی سوزن در سمت راست نقشه فرو می‌رود، نخ به سمت راست حلقه می‌گردد. بدین ترتیب دو ردیف زنجیره متصل به هم تشکیل می‌شود.

تصویر ۹۷

روش دوخت در قلاب‌دوزی

۱- انتقال طرح قلاب‌دوزی بر روی پارچه: شیوه نقش‌برداری مثل سایر سوزن‌دوزیها به کمک کاغذ، سوزن، براده زغال و یا گچ انجام می‌گیرد. بدین صورت که طرح را روی کاغذ

پیاده کرده، با سوزن یا چرخ خیاطی بدون نخ، روی خطوط را سوراخ سوراخ می‌کنند. سپس با توجه به رنگ زمینه از براده گچ یا سینکا، پودر تالک و یا زغال استفاده نموده، طرح را روی زمینه پیاده نموده، یا اینکه با قالبهای مخصوص قلمکار، آن را روی پارچه منعکس می‌کنند.

۲- ثابت کردن پارچه بر روی جریده: قلاب‌دوزان پس از استقرار بر روی چهارپایه، یک قسمت از پارچه را در بین دهانه جریده قرارداده، به کمک زانو آن را به هم فشار می‌دهند تا دهانه جریده بسته شده، پارچه خارج نشود.

۳- نحوه دوخت: قلاب‌دوز یک سر نخ را گره زده، در حالی که قلاب را به داخل پارچه فرو می‌برد نخ را بر روی شیار قلاب استوار کرده، آن را از پارچه بیرون می‌کشد و در شرایطی که نخ خارج شده از پارچه حالت نیمدایره را به خود گرفته، در فاصله‌ای معین، مجدداً قلاب را به داخل پارچه فرو می‌برد و نخ را بر روی شیار قلاب استوار کرده، قلاب را از پارچه خارج می‌کند. به این ترتیب نیمدایره قبلی سفت شده، بر روی کار می‌نشیند و نیمدایره جدیدی که به وجود می‌آید به قلاب‌دوز امکان می‌دهد تا

تصویر ۹۸- قلاب‌دوزی رشت

مجدداً قلاب را به داخل پارچه فرو برد و با تکرار این حالت است که نقش زنجیره‌ای بر روی پارچه می‌نشیند.

شیوه‌های قلاب‌دوزی: با مراجعه به انواع قلاب‌دوزیهای به‌جای مانده از دوران پیشین می‌توان به سه شیوه قلاب‌دوزی یا روشهای خاص آن اشاره نمود:

۱- قلاب‌دوزی به شیوه ساده

۲- قلاب‌دوزی به شیوه ضخیم‌دوزی و برجسته

۳- قلاب‌دوزی به شیوه معرق

قلاب‌دوزی معمولاً با سوزن‌دوزی و سکه‌دوزی به‌کار می‌رود که حاصل آن نقوش بسیار زیبایی است. طرحهای آن شامل بته‌جقه‌ای، نقوش باز و بندی (لوزی‌لوزی بزرگ) و بندرومی (لوزی‌لوزی کوچک)، سروچه، اشکال انسانی، مجالس مختلف، صورت خورشید، انواع پرندگان و درختان و گلها، گل‌های اسلیمی و ختایی، نقوش پیچک ترنجی و گل‌های ساعتی است.

موارد استفاده: موارد استفاده آن برای تزئین حاشیه‌ها، جاقرائی، رویه کوسن، پرده، لبه یقه، رویه دمپایی زنانه، آویزهای پارچه‌ای و غیره می‌باشد.

مراکز مهم قلاب‌دوزی: در حال حاضر قلاب‌دوزی بیشتر در شهرهای رشت و اصفهان، البته با شیوه‌های متفاوت، رواج دارد:

۱- قلاب‌دوزی رشت: هنر قلاب‌دوزی از گذشته در شهرستان رشت رایج بوده است و تعداد زیادی از افراد بومی به آن اشتغال داشته‌اند. با اینکه این هنر از گستردگی پیشین برخوردار نیست، اما هنوز مهمترین مرکز تولید مصنوعات قلاب‌دوزی، شهر رشت محسوب می‌شود. نوعی قلاب‌دوزی شبیه آنچه که در رشت رایج است، در مهاباد نیز وجود دارد. شیوه قلاب‌دوزی و ابزار کار در رشت و مهاباد یکسان است. با این حال هیچ‌گونه شباهتی بین تولیدات این دو شهر به چشم نمی‌خورد. زیرا تولیدات مهاباد عمدتاً در بردارنده رنگهای سیاه و سفید است و فاقد تنوع رنگ محصولات قلاب‌دوزی شده رشت

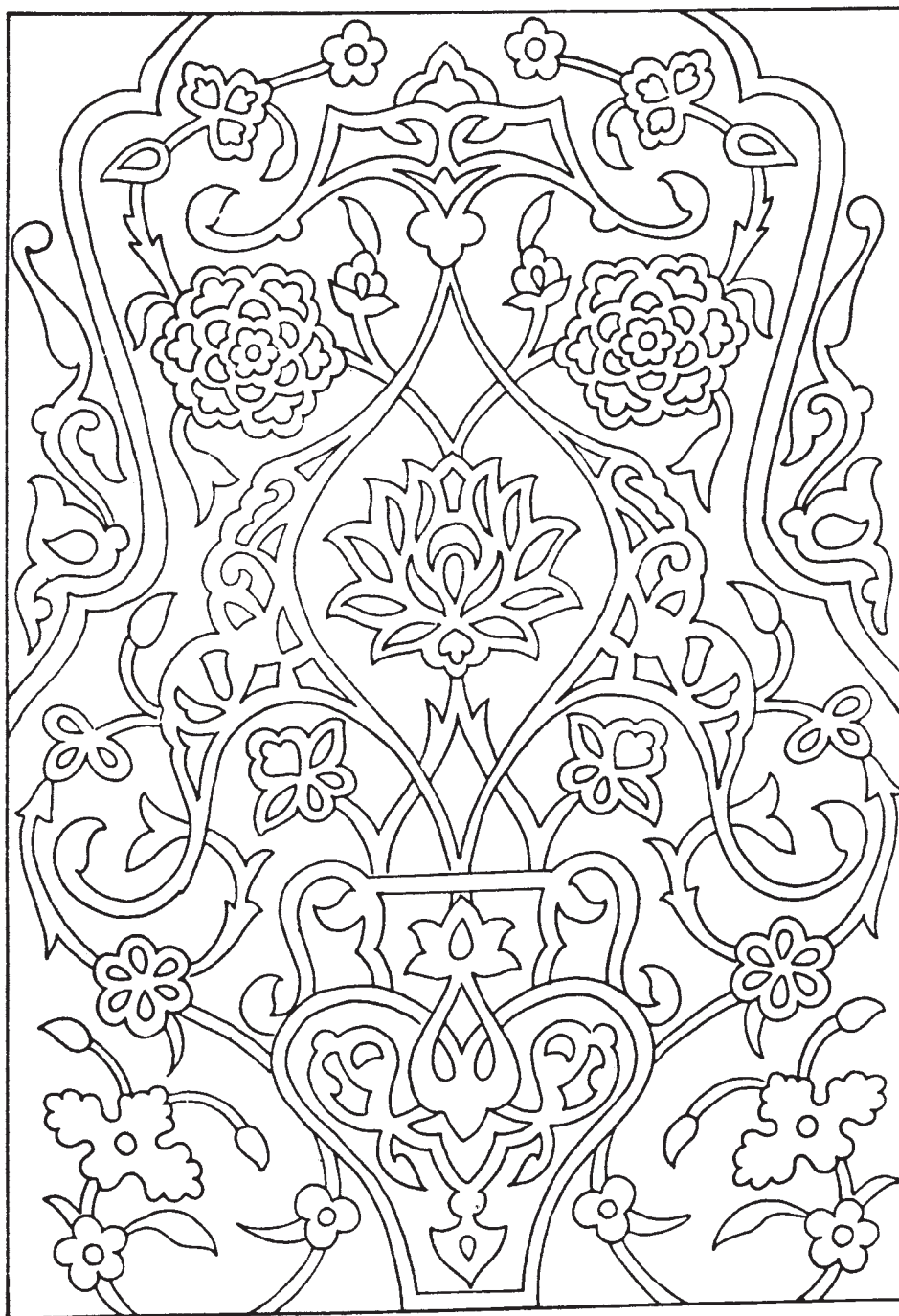
می‌باشد.

۲- قلاب‌دوزی اصفهان: در اصفهان نیز شکلی از

قلاب‌دوزی رایج است که در مقایسه با سایر انواع قلاب‌دوزی به‌ویژه تولیدات رشت و مهاباد، دارای خصوصیات منحصر به فردی است. به این ترتیب که گاهی قلاب‌دوزان بنابه سلیقه شخصی و برای زیباتر جلوه کردن محصولات خود، کار قلاب‌دوزی را با سکه‌دوزی تلفیق نموده و از ترکیب این دو هنر محصولاتی ظریف و زیبا تولید کرده‌اند. پارچه مصرفی در این نوع رودوزی را پارچه پنبه‌ای ریزبافت به رنگ سفید شکر می‌تشکیل می‌دهد و نخ مصرفی آن بیشتر به رنگهای سبز، بژ، صورتی، خاکستری، گل‌بهی، زرد، قهوه‌ای، زرشکی، سیاه، آبی و ... می‌باشد و گاهی برای تکمیل آن از نخ گلابتون و نخ نقده نیز استفاده می‌شود.

کارگاه قلاب‌دوزی در اصفهان عیناً شبیه سوزن‌دوزی مهبیاً می‌شود. برای این دوخت ابتدا طرح مورد نظر را با کپی، یا صفحات سوزنی‌گراف با پودر گچ یا زغال و یا با قالبهای قلمکار یا شابلون روی پارچه منعکس می‌کنند و سپس با قلاب و نخ عمامه‌ای شروع به دوختن طرحها می‌نمایند. رنگ بندی طرح و نحوه دوختن نقوش در قلاب‌دوزی اصفهان بسته به سلیقه و ابتکار قلاب‌دوز دارد. برای دوختن، قلاب‌دوز دست راست خود را روی کارگاه و در محل دوخت قرار داده، با آن قلاب را نگه می‌دارد. دست راست و قلاب از بالا و دست چپ و نخ عمامه‌ای از زیر کارگاه، با هم نقوش را روی پارچه دنبال می‌کنند.

ابتدا سر اصلی نخ عمامه بین دو انگشت دست چپ زیر قلاب نگه‌داشته می‌شود و قلاب پس از فرورفتن در پارچه نخ را از کمر بالا می‌کشد و در خود نگه می‌دارد. در حرکت مجدد، قلاب دو مرتبه یک نخ را از زیر به بالا کشیده، از درون حلقه نخ اول که به خود نگه‌داشته بیرون می‌کشد. این عمل باعث خفت خوردن و ادامه آن، باعث دوخت زیبایی می‌شود که قلاب‌دوزی نام دارد.

تصویر ۹۹- نمونه‌ای از طرح قلاب‌دوزی و تکه‌دوزی سده ۱۲ هجری قمری

رفسنجان رایج است، سابقه تولید مشخصی ندارد و متأسفانه به دلیل عدم آگاهی از شیوه نگهداری منسوجات و آسیب‌پذیری آن در برابر عوامل جوی، در موزه‌های داخلی و خارجی نیز نمونه‌هایی از پته که بتواند راهگشای ما در کشف سابقه این هنر تا دوره صفویه باشد، وجود ندارد. ولی مروری در سفرنامه شاردن

ج - پته‌دوزی کرمان: به طور کلی پته‌دوزی به نوعی دوخت گفته می‌شود که تمام زمینه و گاهی قسمت اعظم آن، با نخهای کرکی الوان یا پشمی یا ابریشمی و به ندرت با نخ گلابتون دوخته می‌شود.

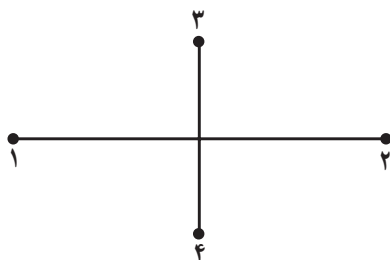
پته‌دوزی که هم‌اکنون تولید آن در کرمان، سیرجان و

غالباً برای ساق دوزی پارچه‌های تیره، از نخ قرمز و برای ساق دوزی پارچه‌های روشن، از نخ زرد استفاده می‌شود. این نوع دوخت را «آب دوزی» می‌نامند.

تصویر ۱۰۰- ساق دوزی

۵- پس از اینکه تمام خطوط اصلی نقش ساق دوزی شد، داخل آن با اسلوب خاصی سوزن دوزی و پر می‌گردد که این کار اصطلاحاً «پتک دوزی» یا «متن دوزی» نامیده می‌شود و شیوه آن چنین است که ابتدا سوزن را از قسمت زیر، به داخل پارچه فروبرده، از رو بیرون می‌کشند (نقطه ۱). سپس با انگشت شست دست چپ، نخ را به طرف بالا کشیده، مجدداً سوزن را در فاصله تقریبی دو میلیمتری، در جهت راست، (نقطه ۲) به داخل پارچه فرو می‌برند و از میان بخیه اول و دوم خارج می‌سازند (نقطه ۳). سپس سوزن را مجدداً در نقطه مقابل نقطه (۳) و در نقطه (۴) به داخل فرو می‌برند، در نتیجه یک خط افقی بر روی پارچه دوخته می‌شود که گره‌ریزی در وسط آن وجود دارد. این نوع دوخت به «پتک» شهرت دارد و بعد از اتمام کار متن دوزی با پتکها، فواصل خالی آن، با رنگهای سبز تیره یا سرمه‌ای به شیوه توپردوزی، پر می‌شود.

تصویر ۱۰۱

۶- و بالاخره آخرین مرحله پته دوزی، برگ دوزی است که غالباً در اطراف حاشیه و به صورتهای مختلف مانند زیگزاگ، شویدی و ... انجام می‌شود.

این امر را به اثبات می‌رساند که این نوع دوخت در دوره صفوی در کرمان رواج کامل داشته و برای مصارف مختلف تولید می‌شده است.

مواد اولیه: پارچه مناسب پته دوزی، پارچه پشمی ضخیمی است که «عریض» نامیده می‌شود. این پارچه دستباف است و به کمک دستگاههای بافندگی دستی و به رنگهای سفید، قرمز، زرد و سبز تولید می‌شود. نخ مصرفی نیز، نوعی نخ پشمی ریسیده شده با ماشین است که «ریس» نام دارد. ریس، معمولاً در رنگهای عنابی، مشکی، سبزروشن، سبز تیره، زرد، نارنجی، قرمز، آبی تیره، سبز ماشی، لاکه و ... مورد استفاده پته دوزان قرار می‌گیرد و مورد مصرف آن بستگی به نوع نقش و ضخامت یا نازکی نخ دارد. ولی به طور متوسط رودوزی هر متر پته در حدود ۳۷۵ تا ۴۰۰ گرم نخ احتیاج دارد. در گذشته برای پته دوزی علاوه بر نخ ریس، از نخهای ابریشمی و گلابتون نیز استفاده می‌کرده‌اند. ابزار کار: ابزار کار این حرفه را عمدتاً سوزن مخصوص پته دوزی، انگشتانه و قیچی تشکیل می‌دهد.

شیوه کار در پته دوزی کرمان

۱- ابتدا عریض (پارچه دستباف) را به ابعاد لازم برش می‌دهند.

۲- طرح را از روی کاغذ به روی پارچه انتقال می‌دهند. به این ترتیب که خطوط طرح روی کاغذ را با سوزن سوراخ سوراخ نموده، سپس طرح را روی عریض قرار می‌دهند و با توجه به رنگ زمینه پارچه، از براده گچ یا زغال استفاده می‌کنند. براده گچ یا زغال از سوراخها عبور کرده، بر روی عریض به صورت اثر طرح، به جا می‌ماند. این عمل را «گرته زنی» می‌نامند. سپس نقاط به دست آمده را با مرکب یا ماژیک روی پارچه مشخص می‌کنند.

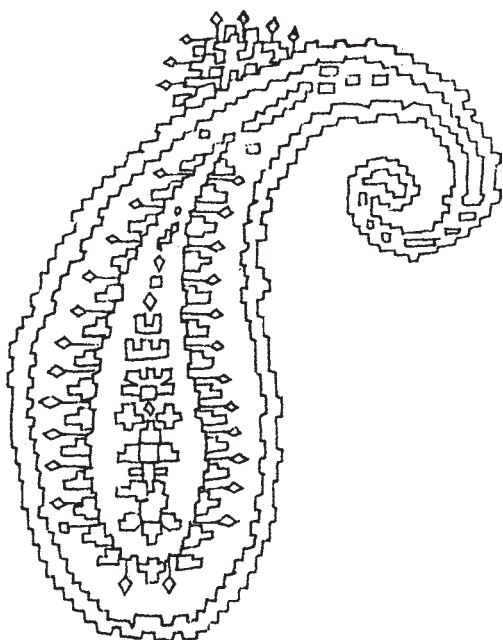
۳- بعد از نقش پردازی، نخ و رنگ آن را انتخاب می‌کنند.

۴- بعد از این مرحله، خطوط اصلی طرح را سوزن می‌زنند

که به آن «ساق دوزی» می‌گویند. شیوه کار چنین است که ابتدا سر نخ را از زیر پارچه به داخل آن فرو برده، از روی پارچه بیرون می‌کشند. بعد سوزن را در سمت چپ در فاصله کمی از محلی که قبلاً خارج شده، فرو می‌برند و مجدداً از مابین کوک اول و دوم خارج می‌کنند. این کار شباهت زیادی به گلدوزی معمولی دارد.

تصویر ۱۰۲ - پته‌دوزی کرمان

تصویر ۱۰۳ - نقش پته جقه

پرندگان، نقوش هندسی، شمشه‌ای، لچک ترنجی، افشان، انواع اسلیمی و ختایی، گل‌های شاه‌عباسی، اناری و غیره اشاره کرد.

نقوش پته‌دوزی: ظرافت و زیبایی خاص پته‌دوزی، به نقوشها و طرح‌های اصیل و سنتی ایران چون نقش «پته» با انواع مختلف پته‌جقه یا درخت زندگی و پته‌خرقه و غیره بستگی دارد.

این نقش از رایج‌ترین نگاره‌های ایرانی است که از روزگاران قدیم در همه‌انواع دستبافته‌ها و دوخته‌ها متداول بوده است.

گروهی پته را مظهر رمزی شعله‌آتش آتشکده‌های زرتشتی و گروهی آن را تمثیل بادام و گل‌ابی دانسته‌اند و به اعتقاد و تعبیر دیگر هنرشناسان، پته در اصل سرو بوده است سروی که تارک آن از باد خم شده است.

مردم ایران با عشق و علاقه‌ای که به اختراع نقوش مختلف هنری و پیچیده از یک موضوع اصلی دارند، اشکال مختلف «پته» را به وجود آوردند و بر آنها نام‌های مخصوصی نهادند. مثل: پته میری (کاج کوچک)، پته ترمه‌ای (کاج متوسط)، پته خرقه‌ای (کاج بزرگ)، پته بادامی، پته مادر و فرزندی و غیره. از دیگر طرح‌هایی که در پته‌دوزی مورد استفاده قرار می‌گیرد می‌توان به: نقش پیچک، ترنج، سروچه، سروی، نقوش حیوانی به خصوص

تصویر ۱۰۴ - پته‌دوزی - زمینه آبی با نقوشهای گل و گیاه و پته‌جقه - کرمان

تصویر ۱۰۵- نمونه‌ای از نقش رایج در پته‌دوزی

موارد استفاده: در حال حاضر پته‌دوزی بر روی پرده، پُشتی، سوزنی، بقچه، روتختی، رومیزی، جاقرائی، جانمازی، سجاده، ماتو، شلوار زنانه، کیف، کفش، زیرلیوانی و سالفات انجام می‌شود.

مراکز تولید: اکثر هنرمندان شاغل یا دست‌اندرکار این نوع رودوزی را زنان و دختران تشکیل می‌دهند که در شهرهای کرمان، سیرجان، رفسنجان، زرنند، راوند و بخشها و روستاهای آن به‌صورت پراکنده مشغول به کار هستند.

د - خامه‌دوزی سیستان: خامه‌دوزی یکی از رودوزیهای اصیل ایرانی است که از دیرباز در نقاط مختلف ایران به گونه‌های متفاوتی جلوه‌گر بوده است. از جمله اینکه در سیستان همچنان روش سنتی خود را حفظ کرده است. خامه‌دوزی بی‌شباهت به سوزن‌دوزی نیست، با این تفاوت که در آن تنها از نخ یک‌رنگ که معمولاً سفید می‌باشد استفاده می‌گردد. این هنر فقط در روستاهای سیستان رواج دارد. در سالهای اخیر فعالیت‌هایی برای حفظ و ترویج این نوع سوزن‌دوزی انجام گرفته که از آن جمله تهیه جانماز و کوسن با تزیینات خامه‌دوزی است که علاوه بر

رنگ سفید، یک‌رنگ دیگر مانند قرمز، زرد یا آبی نیز استفاده می‌شود. مواد اولیه مصرفی: مواد اولیه مورد نیاز در خامه‌دوزی عبارتند از: پارچه - که معمولاً به رنگ سفید است - نخ و گاهی آینه‌های گرد و کوچک برای تزیین قسمتهایی از کار.

ابزار کار: ابزار کار این حرفه را سوزن، انگشتانه و قیچی تشکیل می‌دهد.

شیوه کار: ابتدا پارچه‌ای را که معمولاً از جنس نخ پنبه‌ای است انتخاب می‌کنند و تمام زمینه را با نقشهای متنوعی می‌پوشانند. این نقشها را بیشتر با بخیه‌های راست و محکم و کشیده ایجاد می‌کنند. این بخیه‌ها در کنار هم و به‌صورت موازی تکرار می‌شوند و با کوتاه و بلند کردن طول بخیه نقشهای مختلف شکل می‌گیرد. فضای خالی بین نقشها (زمینه) موجب می‌شود که آنها برجسته‌تر به نظر آیند.

بعد از اتمام کار لبه بسیاری از این سوزن‌دوزیهای سفید را که بر زمینه سفید انجام گرفته است، با سیاه‌دوزی مشخص می‌کنند. بدین ترتیب که طرح را با مثلثهایی که با دوخت دندان‌موشی به هم چسبیده ایجاد شده کامل می‌کنند.

تصویر ۱۰۶ - جانماز خامه‌دوزی شده - سیستان

نقش در خامه‌دوزی سیستان: انواع نقوش در خامه‌دوزی سیستان عبارتند از: حصیردوزی، خامه‌کش، توردوزی، نرگس، بته‌جقه و حصیردوزی که حصیردوزی و بته‌جقه معمولاً در وسط

و بقیه نقشها در اطراف، خامه‌دوزی می‌شود. برای آشنایی بیشتر، تعدادی از این نقوش ارائه شده است:

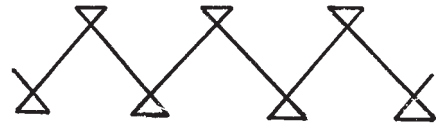
(۳) بال جوجه

(۲) خامکی چهار خانگی

(۱) تخم خربزه

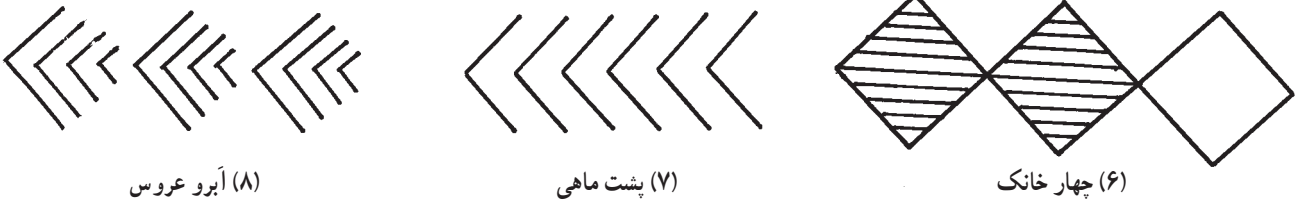

(۵) ارلک

(۴) شیرازه

تصویر ۱۰۷ - برخی از نقوش رایج در خامه‌دوزی

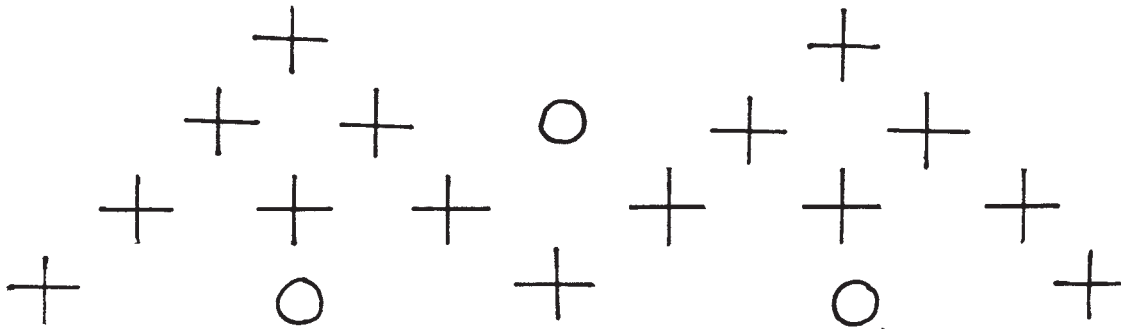
(۸) آبرو عروس

(۷) پشت ماهی

(۶) چهار خانک

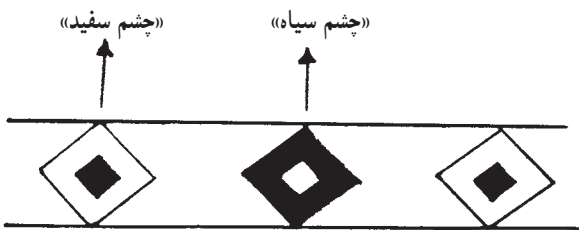

(۹) سرقندی

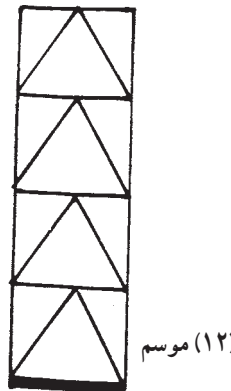

(۱۰) پلیوار

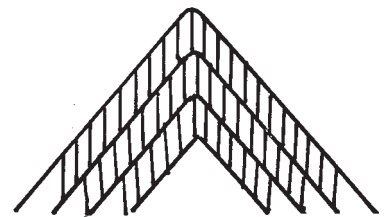
«دانه فلزی»

(۱۳) گور چشم

(۱۲) موسم

(۱۱) خامکی نیمکی

تصویر ۱۰۸ - نقوش رایج در خامه‌دوزی سیستان

موارد استفاده: از هنر خامه‌دوزی برای تزئین جانمایی، رومیزی، لباس و عرقچین استفاده می‌شود. این محصولات بیشتر جنبه خودمصرفی دارند و تنها عرقچین یا کلاههای مردانه که به رنگ سفید است در بازار زابل یا بازارهای محلی عرضه می‌شود.

مراکز تولید: هنر خامه‌دوزی به صورت پراکنده در روستاهای منطقه سیستان رواج دارد ولی به طور عمده می‌توان آن را در زابل و روستاهای اطراف آن مشاهده نمود.

هـ - سکه‌دوزی بلوچ: «سکه‌دوزی» یا «دکمه‌دوزی» که به گویش محلی به آن «سامان» نیز می‌گویند، یکی از هنرهای دستی منطقه بلوچستان در استان سیستان و بلوچستان است که عموماً خانواده‌های بلوچ از آن برای تزئین رویه رختخواب یا زینت کردن شتر در موقع برگزاری مراسم عروسی استفاده می‌کنند و اغلب در تزئین دیوار اتاق نیز کاربرد دارد.

هنر سکه‌دوزی در بلوچستان، مانند سوزن‌دوزی دارای سابقه‌ای طولانی است و تولیدش تقریباً در تمامی مناطق روستایی استان رایج می‌باشد. این هنر علاوه بر بلوچستان در دیگر شهرهای ایران نیز رایج است و بنابه شواهد موجود در موزه‌های ایران و جهان، در دوره صفوی به اوج کمال خود رسیده و برای تزئین البسه، رویه رختخواب، تابلوهای دیواری، زینت گردن اسب، کلاه و غیره به کار گرفته شده است.

بر اساس گزارش مورخان، زنان دوره صفویه لباسهای خود را با سکه تزئین می‌کرده‌اند و زنان ثروتمند دور کلاه خود را با سکه‌های طلا و نقره و سنگهای قیمتی می‌آراستند و مردان عمامه‌ای از حریر زربفت یا گلدوزی شده بر سر می‌گذاشتند و آن را با سکه‌های زرین و سنگهای قیمتی زینت می‌دادند.

با استناد به آثار بازمانده از سده‌های ۱۲ و ۱۳ هجری، چنین برمی‌آید که این دوخت، همگام با دوختهای تزئینی دیگر در ایران رواج کامل داشته و مراکز اصلی آن کردستان، سیستان و بلوچستان و چهارمحال بختیاری بوده است. ولی اکنون بیشتر در منطقه بلوچستان استان سیستان و بلوچستان رواج دارد.

مواد اولیه:

۱- پارچه که معمولاً به رنگ تیره انتخاب می‌شود و دارای

برق و جلاست. مانند ژرسه و امثال آن.

۲- نخ معمولی برای دوختن.

۳- قطعات ریز و درشت آینه که در لابه‌لای پارچه دوخته می‌شود. دکمه‌های سفید پیراهن یا دکمه‌های الوان، صدف و خر مهره، منگوله‌های پشمی رنگارنگ، انواع سکه‌ها، نوارها و منجوقهای طلایی و پولکهای رنگی که این نوع مواد اولیه غالباً از هند، پاکستان و افغانستان وارد می‌شود.

۴- مقوا یا کاترین. سابقاً به جای مقوا و کاترین از دست‌بافته‌هایی از موی بز استفاده می‌شد که در مقابل رطوبت و فشار مقاوم‌تر بود.

ابزار کار: ابزار کار سکه‌دوزی همان ابزار ساده اولیه مانند سوزن، قیچی و انگشتانه است.

روش کار: برای تهیه یک محصول سکه‌دوزی می‌توانید بدین ترتیب عمل کنید.

۱- ابتدا یک قطعه مقوا را به شکل دلخواه برش دهید.

۲- پارچه نخی سیاه را که به عنوان زمینه کار تهیه کرده‌اید با در نظر گرفتن حاشیه، به شکل مقوا برش داده، بر روی آن بچسبانید.

۳- حاشیه پارچه را به پشت مقوا برده، آن را تا کرده، با بخیه‌های ریز محکم کنید.

۴- بنا به سلیقه خود و بر اساس طرحی که از پیش آماده کرده‌اید، سکه، دکمه، آینه و یا منجوق را بر روی آن بدوزید.

۵- می‌توانید، برای تزئین حاشیه کار، از منگوله، انواع گوش‌ماهی و یا نوارهای تزئینی استفاده کنید.

۶- بعد از اتمام سکه‌دوزی بر روی پارچه، پشت کار را با پارچه سیاه پوشانید و اطراف آن را با ظرافت بدوزید تا اثر دوخت و دوز از پشت کار دیده نشود.

نوع دوختهایی که در سکه‌دوزی به کار می‌رود بخیه‌های مختلف است.

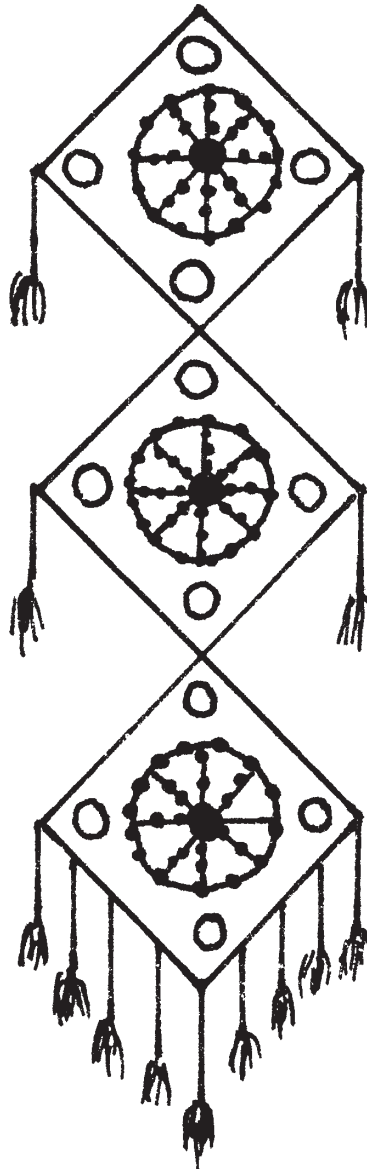
انواع تولیدات: محصولات سکه‌دوزی دو نوعند: یک نوع آن عمدتاً مصرف تزئینی دارد و برای آویختن، ساخته می‌شود و اغلب مجموعه‌ای از اشکال لوزی، مربع و مثلث می‌باشد.

در این نوع، سکه‌دوز، پارچه را بنا به شکل مورد نظر برش داده، با

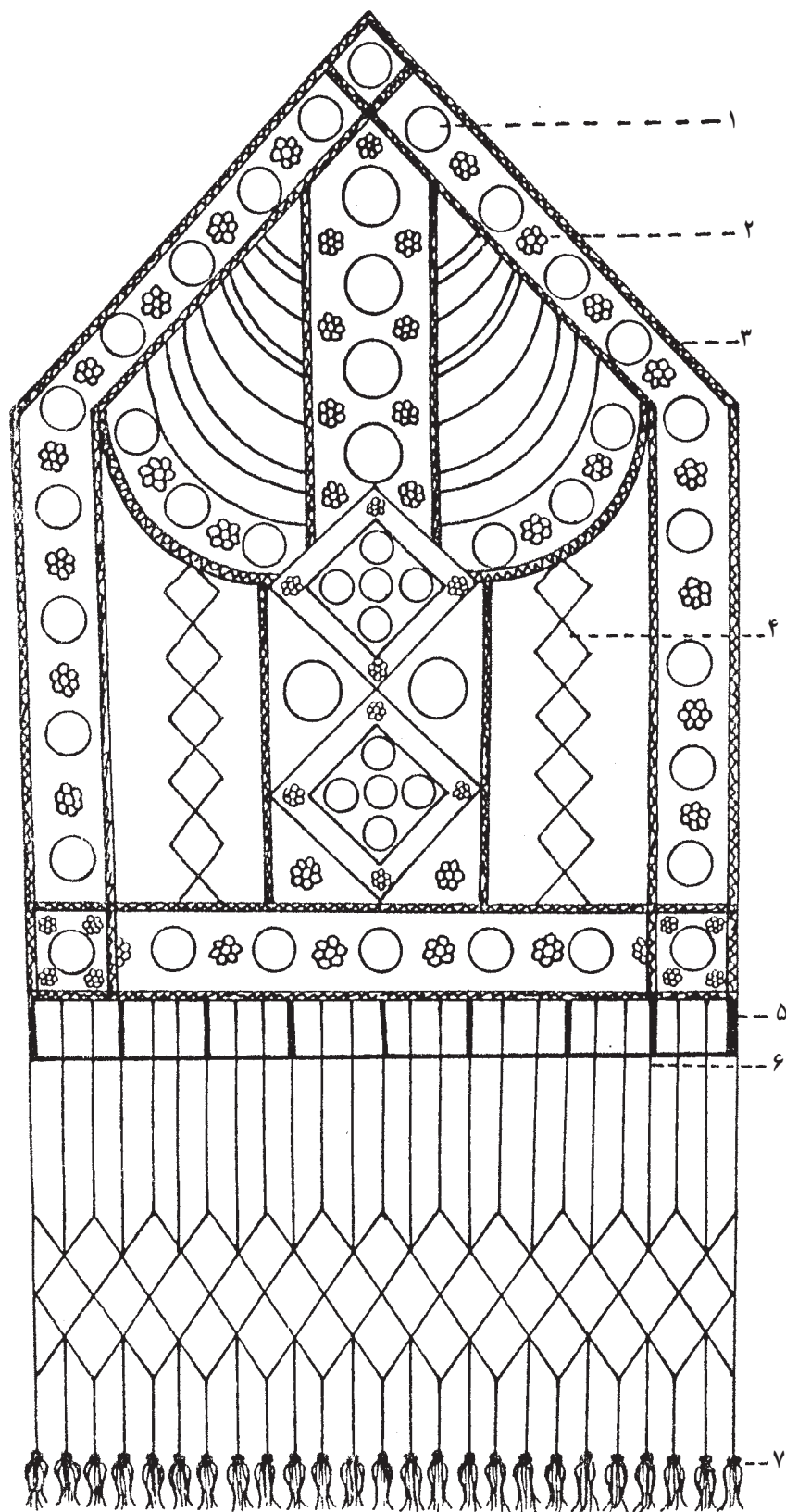
سلیقه خود روی آن دکمه‌های سفید و صورتی می‌دوزند و لابه‌لای دکمه‌ها، آینه و پولکهای رنگی و دیگر مواد تزئینی را به کار می‌برد. نوع دیگر را بیشتر بر روی رختخواب می‌اندازند و آن را بدین گونه می‌سازند که بر روی قطعات بافته شده از پشم یا نمد به طول تقریبی ۲ یا ۳ متر و عرض ۵۰ یا ۱۰۰ سانتیمتر، طرح مورد نظر را با دکمه می‌دوزند و در بین دکمه‌ها، خرمهره و آینه‌های کوچک و بزرگ جا می‌دهند. سپس اطراف آن را مستور می‌نمایند و از یک طرف

سراسر طول محصول را با منگوله‌های پشمی زینت می‌دهند. این سکه‌دوزیها سنتی است و برای مصارف شخصی تهیه می‌شوند.

از دیگر محصولات سکه‌دوزی، جاسوزنی و نوعی بادبزن دستی است که از برگ پیش خرما تهیه می‌شود و بر روی آن پارچه‌های رنگی می‌دوزند و با سایر مواد تزئینی می‌آرایند.

تصویر ۱۰۹- طرح سکه‌دوزی - آویز دیواری

۱- آینه، ۲- خرمهره، ۳- قیطان، ۴- پارچه‌ای که پوشیده از دکمه است، ۵- منجوق به شکل شرابه، ۶- منگوله‌های رنگی ابریشمی، ۷- اطراف هر آینه و خرمهره و دیگر قسمت‌ها پوشیده از دکمه‌های الوان به اشکال مختلف می‌باشد.

تصویر ۱۱۰- طرح تائیتک یا آویز دیواری

تصویر ۱۱۲- گردن بند و مهار شتر سکه دوزی شده

تصویر ۱۱۱- آویز دیواری سکه دوزی شده

تصویر ۱۱۳- بادبزن بمپور - سکه دوزی شده

مراکز تولید: مراکز اصلی سکه‌دوزی در این استان، روستاهای: اسپکه، پیپ، فنّوج، چانف و آهوران از توابع شهرستان ایرانشهر می‌باشد. همچنین در بمپور از توابع ایرانشهر، بادبزهای حصیری محکمی ساخته می‌شود که حاشیه آنها با قطعات پارچه آراسته و با پولکهای رنگین پلاستیکی و به شیوه سکه‌دوزی تزئین می‌شود.

تولید و عرضه این محصول جنبه خود مصرفی دارد و اگر هم داد و ستدی صورت گیرد بیشتر بین سکنه بومی منطقه است. توجه سازمان صنایع دستی ایران در سالهای اخیر به این هنر، باعث شده است که نوآوری‌هایی در ارائه طرحهای جدید بوجود آید و محصولات سکه‌دوزی در شهرهای دیگر نیز مطرح شود. هم‌اکنون این هنر در انحصار زنان و دختران بلوچ است و با اینکه شباهتهایی بین آن و سکه‌دوزی در کشورهای همجوار مانند هند و پاکستان وجود دارد، این هنر دارای اصالت بومی و مختص سرزمین بلوچستان است.

و — گلابتون دوزی: گلابتون دوزی به دوختهایی گفته می‌شود که با استفاده از نخهای ابریشمی با روکش طلائی و نقره‌ای بر روی پارچه انجام می‌شود. در حال حاضر گلابتون دوزی با الیاف طلا و نقره در ایران مرسوم نیست و گلابتون دوزان از نخهایی که دارای روکش فلزی زرد یا سفید هستند و عمدتاً در کشور پاکستان تولید می‌شود، استفاده می‌کنند.

تاریخچه مختصری از گلابتون دوزی: هنر گلابتون دوزی یکی از انواع دیرین سوزن دوزیهاست که سابقه‌ای بس طولانی دارد و طبق کتیبه‌های تخت جمشید و سایر اسناد باقیمانده، در دوره هخامنشیان این دوخت از رواج کامل برخوردار بوده است. نقش برجسته‌های به جا مانده در تخت جمشید و پاسارگاد و همچنین کاشیهای کشف شده در شوش، نشان می‌دهد که قطعات طلا به صورت تزیینات کوچک بر روی لباس یا حاشیه قبا وصل شده و جامه‌ها و شلوارها، زری دوزی یا گلابتون دوزی شده است و به طور کلی درخشش زینتهای طلا بر روی لباس در آن دوران مرسوم بوده است.

گلابتون دوزی در بعد از اسلام در نقاط مختلف ایران رواج بیشتری یافت. بخصوص از قرن دوم، گلابتون دوزی در خدمت

آرایش و تزئین پرده خانه خدا قرار گرفت و تا سده دهم ه.ق. هنرمندان ایرانی که تهیه این پرده‌ها را بر عهده داشته‌اند، سعی می‌کرده‌اند همه ساله با استفاده از تزیینات کتیبه‌دوزی، شمسه‌دوزی، کمند دوزی و گلابتون دوزی پرده‌های نفیس تری را تهیه کنند. گلابتون دوزی در دوره صفوی نیز از رواج کامل برخوردار بوده است. از این دوخت برای تزئین: لباس، پرده‌ها و تابلوهای زینتی استفاده می‌نمودند. در دوران افشاریه و قاجاریه نیز این دوخت برای کاربردهای مختلف مورد استفاده قرار گرفته است.

مواد اولیه: مواد اولیه مورد نیاز گلابتون دوزی، پارچه و نخ گلابتون است.

سابقاً گلابتون دوزی بر روی پارچه‌هایی از قبیل مخمل، ابریشم، تافته، اطلس، ماهوت پشمی و کرباس انجام می‌شد ولی امروزه بر روی پارچه‌های کرب ناز و ساتن به رنگهای فیروزه‌ای، مشکی، زرد، سبز، نارنجی و عنابی انجام می‌شود. نخ گلابتون به صورت قرقره‌ای یا کلاف است که اصطلاحاً به آن «توله» می‌گویند.

ابزار کار: ابزار کار این رشته هنری، عبارتند از: کارگاه، قلاب، سوزن، کاغذ کپی و مداد.

روش کار: با توجه به روشهای مختلف گلابتون دوزی می‌توان آن را به دو دسته تقسیم کرد:

۱- گلابتون دوزیهایی که در آن نخهای سیمین و زرین، مستقیماً زمینه اصلی را تزئین می‌دهد مثل ده یک دوزی، پته دوزی، شمسه دوزی، شرفه دوزی، کمند دوزی، ساقه دوزی، ابریشم دوزی، نقش دوزی، سکه دوزی، چشمه دوزی، شماره دوزی، نقده دوزی، قلاب دوزی و غیره.

۲- گلابتون دوزیهایی که برای اتصال و نصب روبان، نوار، براق، قیطان یا دانه، منجوق، پولک و غیره بر روی زمینه اصلی به کار گرفته می‌شود، مثل: براق دوزی، کم دوزی، نوار دوزی، مليله دوزی، پيله دوزی. منجوق دوزی، قیطان دوزی و غیره که شرح آماده‌سازی آن در «شک» آورده شده است. برای سطوح عریض در گلابتون دوزی به شیوه ده یک دوزی عمل می‌کنند.

ده یک دوزی در اصطلاح دوخته‌ها به نوعی دوخت گفته

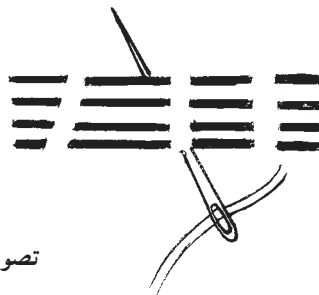
برجستگی خاصی به دوخت بدهد که بسیار زیبا و چشم‌نواز است. از دیگر دوخت‌هایی که در گلابتون دوزی به کار می‌رود، می‌توان به بست دوزی، دوخت ساتن، دوخت مورب و ساقه دوزی اشاره نمود.

برای آشنایی بیشتر، چند نمونه از این دوخت‌ها شرح داده می‌شود. بست دوزی: نخ‌ها را که باید بخیه زده شود روی پارچه بخوابانید و با نخ هم‌رنگ و یا از رنگی متفاوت، بخیه‌هایی کوچک با فواصل مساوی بر روی نخ خوابیده بزنید. در این بخیه باید از کارگاه استفاده کنید. از این بخیه می‌توان برای پرکردن سطوح کوچک و برای به دست آوردن اثر و نتیجه خاصی استفاده نمود.

تصویر ۱۱۴ - بست دوزی

می‌شود که نخ و سوزن از یک نقطه زمینه ده بار عبور داده شود و یا ده لا نخ را شکل می‌دهند و به وسیله بست روی زمینه می‌دوزند. در این نوع گلابتون دوزی ابتدا روی طرح را ده یک دوزی نموده، نخ‌ها را ده بار از میان هر بخیه می‌گذرانند. سپس برای اینکه نخ‌های بین دو بخیه به پارچه متصل شود دوخت دیگری را روی آن اجرا می‌کنند. بدین ترتیب گلابتونی که روی طرح را پوشانده به پارچه وصل می‌شود و سبب دوام بیشتر دوخت می‌گردد. در روش دیگر، نخ گلابتون را ده لا ده لا کرده، روی خطوط طرح قرار می‌دهند و با بست‌های نزدیک به هم با نخ گلابتون یا نخ هم‌رنگ گلابتون به زمینه می‌دوزند. دوزنده به این طریق می‌تواند

و از سمت چپ بیرون می‌آورند ولی بخیه‌ها پهن‌تر از ساقه دوزی پر می‌شود.

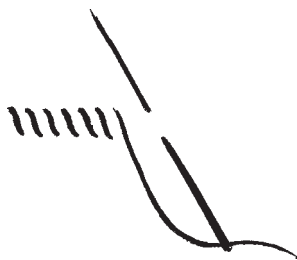
دوخت ساتن: در این بخیه، نخ را در جهت خلاف خط مورد نظر نگه می‌دارند و سوزن را در سمت راست خط فرومی‌کنند

تصویر ۱۱۵ - دوخت ساتن

یک خط کار کنید. با این بخیه می‌توان خطوط نازک را دوخت و معمولاً برای دوخت حاشیه‌ها و برگ‌ها به کار می‌رود.

بخیه ساقه دوزی: سوزن را از پارچه بیرون بیاورید و در فاصله‌ای کوتاه در حالی که نخ در سمت چپ سوزن قرار دارد، دوباره آن را فرو کنید. سپس سوزن را بیرون بیاورید و بر روی

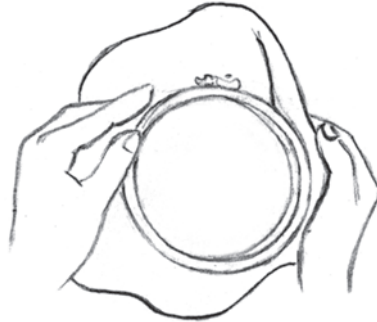

تصویر ۱۱۶ - بخیه ساقه دوزی

شیوه و مراحل اجرایی کار:

چوبی که حالت دایره دارد و قطرش به وسیله یک پیچ کم و زیاد می شود محکم می کنند و پارچه را از اطراف می کشند تا همانند پوسته ای بر روی مساحت دایره چوبی قرار گیرد.

۱- پارچه را بر مبنای الگوی مورد نظر بریده، در کارگاه^۱ قرار می دهند و اطراف آن را به وسیله تسمه ای چرمی یا زهوار

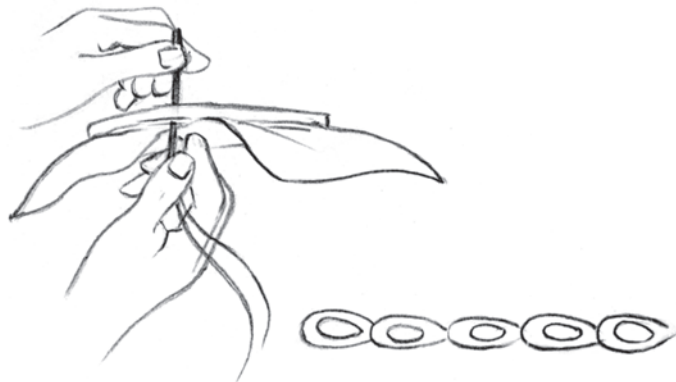
تصویر ۱۱۷- نحوه کشیدن پارچه بر روی کمان

راست نگه می دارد. آنگاه از روی کار، قلاب را به داخل پارچه فروبرده، با دست چپ نخ را که یک سر آن منتهی به قرقره و سر دیگرش گره خورده است به نوک برجسته قلاب می آویزد و آن را از پارچه بیرون می کشد و مجدداً در فاصله کوتاهی از محلی که قلاب خارج گردیده (و بر روی خطوط ترسیم شده بر روی پارچه) قلاب را مجدداً به داخل پارچه فرو می برد و عمل آویختن نخ به قلاب و بیرون کشیدن آن از پارچه را ادامه می دهد. به این ترتیب دوختی زنجیره ای (شبه آنچه در گلدوزی معمولی با سوزن بر روی پارچه ایجاد می شود) به وجود می آید که اساس و بنیان کار گلابتون دوزی است.

۲- در این مرحله با کاربن رنگی، طرح و نقش دلخواه را بر روی پارچه انتقال می دهند. در گذشته طرح ابتدا بر روی کاغذ پیاده می شد و سپس با سوراخ کردن کاغذ و استفاده از براده گچ و زغال روی پارچه نقش پردازی می گردید.

۳- سپس هنرمند به کمک سوزنهای خاصی که دارای نوک برجسته است و اصطلاحاً «قلاب» نامیده می شود کار گلابتون دوزی را آغاز نموده، به کمک قلاب نخهایی که دارای روکش فلزی به رنگ نقره ای یا طلایی است عمل دوخت را انجام می دهد.

۴- شیوه دوخت به این ترتیب است که صنعتگر دست چپ خود را در قسمت روی پارچه قرارداده، قلاب را در دست

تصویر ۱۱۸- نحوه به دست گرفتن قلاب

۱- در اصطلاح محلی به آن «کم» یا «کمان» نیز می گویند.

تصویر ۱۱۹- گلابتون دوزی - بندرلنگه در استان هرمزگان

اصفهان، شیراز، تهران، شهرهای استان کردستان، قزوین، تبریز، کاشان، یزد، بخشهایی از بوشهر، شوش و شوشتر نیز رایج بوده است و هنوز هم کم و بیش رواج دارد.

ز - خوس دوزی هرمزگان: خوس دوزی، نوعی رودوزی است که در آن نوارهای نقره‌ای (یا طلایی) باریک، به شکل ستاره یا سایر اشکال هندسی بر روی پارچه نصب و دوخته می‌شود.

مرکز اصلی این هنر کشور هندوستان است و در پاکستان نیز رواج بسیار دارد و احتمال دارد این شیوه سوزن دوزی از طریق همین کشورها به قسمتهای مرزی ایران راه یافته باشد.

خوس دوزی، تاریخچه مشخصی ندارد و آنچه مسلم است، این هنر در زمان صفویه در بندرعباس و بلوچستان از رونق بیشتری برخوردار بوده است و بعد از دوره صفویه در پیشرفت آن قدمهای مؤثری برداشته شده و این هنر به جالبترین وجهی نمودار گردیده

طرحها و نقشهای رایج: طرحهایی که بیشتر در این نوع دوخت سنتی مورد استفاده قرار می‌گیرد عبارتند از: بازوبندی، بندرومی، قابیابی، گل شاهعباسی، بته جقه‌ای، گل و بوته، گل و مرغ، انواع اسلیمیها، لچک ترنجی، شمسه‌ای، اشکال هندسی و غیره. موارد استفاده: از این نوع دوخت سنتی بیشتر برای تزئین پیش‌سینه، دور یقه، دم‌پای شلوار، سرآستین، دامن، پرده، بقچه، شب‌کلاه، قاب‌شانه، سرمه‌دان، جلد قرآن کریم، تابلوهای دیواری، روسری، رویه کوسن و غیره استفاده می‌شود.

مراکز تولید: در حال حاضر گلابتون دوزی بیشتر در استان هرمزگان رایج است و به‌طور کلی در مراکز شهری و نقاط روستایی این استان به‌ویژه در بندرلنگه کمتر خانواده‌ای را می‌توان یافت که زنان و دختران آن با این هنر آشنایی نداشته باشند.

گلابتون دوزی غیر از بندرعباس، میناب و بندرلنگه، در

است.

مواد اولیه: نوارهایی که در خوس دوزی مورد استفاده قرار می‌گیرد، نقده طلایی یا نقره‌ای می‌باشد که معمولاً از طریق پاکستان و هندوستان وارد بازار بندرلنگه می‌شود.

پارچه لازم در این دوخت، پارچه توری باف (پارچه شیشه‌ای) است که معمولاً به رنگ سیاه و ندرتاً رنگهای سبز یا زرشکی تهیه می‌شود.

ابزار کار: ابزار کار همان ابزار معمول سوزن دوزی یعنی سوزن، انگشته و قیچی است.

نحوه دوخت: در این سوزن دوزی پشت و روی پارچه معمولاً یکنواخت و از تالو خاص بر خوردار است. کار دوخت در این سوزن دوزی بدین ترتیب است که نخ نقده را به انتهای سوزن نخ کرده‌ای قلاب کرده، سپس طرح را روی پارچه توری می‌دوزند.

باتوجه به ساده بودن طرحها، احتیاجی به طراحی و نقش اندازی بر روی پارچه نیست و هنرمند با سلیقه و ذوق خود شروع به سوزن دوزی می‌کند.

موارد استفاده: از این نوع دوخت سنتی بیشتر برای تزئین روسری استفاده می‌شود.

مراکز تولید: زنان بندرلنگه در استان هرمزگان به این هنر توجه نشان می‌دهند. با این حال به علت دشواری کار و گرانی مواد اولیه، خوس دوزی در حال فراموشی است و این دوخت را تنها می‌توان در هرمزگان و برخی نواحی استان کردستان و بلوچستان مشاهده کرد.

ح - بادله دوزی هرمزگان: این هنر یکی از رودوزیهای استان هرمزگان است که به آن «تلی بافی» نیز می‌گویند. بادله دوزی عبارت است از به هم پیوستن چند نوع زری به یکدیگر به گونه‌ای که زری بزرگ در وسط و زریهای کوچک در اطراف آن قرار گیرد.

از بادله که به شکل نوارهایی با پهنای ۱۵ سانتیمتر تولید می‌شود برای لبه‌های شلوار زنانه استفاده می‌شود. شلوارهای بادله دوزی شده که معمولاً مخصوص استفاده نوجوانان جنوبی است و گاهی در مراسم عروسی سایر زنان نیز به عنوان پوشش از

آن استفاده می‌کنند، دارای دکمه‌هایی با نخ ابریشمین است و با شیاری که در بغل ساق پا دارد، باز و بسته می‌شود.

ط - پریوار دوزی بلوچ: پریوار دوزی، نوعی رودوزی سنتی است که در بلوچستان رواج دارد. این دوخت از بخیه‌های ریز و متراکمی تشکیل شده که در مجموع اشکال ستاره‌ای شکل را ایجاد می‌کند. در پریوار دوزی برخلاف سایر سوزن دوزیهای سیستان و بلوچستان که کل زمینه سوزن دوزی می‌شود، تنها قسمتهایی از کل زمینه با دوخت پر می‌شود.

مواد اولیه: مواد اولیه مورد نیاز در این نوع رودوزی نخ و پارچه است. پارچه از نوع معمولی است و انتخاب آن محدودیت خاصی ندارد ولی نخ معمولاً نخ ابریشمی یا «نخ دمسه» (D.M.C) است. استفاده از نخهای پاکستانی نیز برای این دوخت معمول است.

ابزار کار: ابزار کار این شیوه هنری، عمدتاً شامل سوزن، انگشته و قیچی خیاطی است.

طرحها و نقوش: نقشها در پریوار دوزی، هندسی است و اشکال، به صورت لوزی و ستاره‌ای شکل اند و می‌توان آن را در یک مربع یا مستطیل جای داد.

شیوه کار: پریوار دوزی مستقیماً بر روی جامه دوخته می‌شود و بیشتر بر روی حاشیه روسری یا شال (اشارپ) زنان و در بعضی مناطق بر روی لباس در قسمت پیش سینه، سرآستین و لبه شلوار دوخته می‌شود.

موارد استفاده: افزون بر آنچه گفته شد، در بعضی از روستاهای منطقه بلوچستان، با استفاده از نخ ابریشمی بر روی کلاه، عرقچین، سرمه‌دان، بازوبند، کیسه توتون، جلد دعا و ... نیز پریوار دوزی می‌کنند.

مراکز تولید: امروزه این هنر رواج چندانی ندارد و کمتر به آن پرداخته می‌شود و تنها در میان اهالی بومی بلوچ رایج است و در برخی از مناطق روستایی ایرانشهر، روستای ایرندگان و برخی نواحی روستایی سراوان به کار می‌رود. در بعضی مناطق این دوخت را برای مصرف شخصی و تنها با یک رنگ به کار می‌برند و معمولاً از رنگ بنفش استفاده می‌کنند.

تصویر ۱۲۱- پریواردوزی - سراوان

تصویر ۱۲۰- سوزن دوز بلوچ در حال پریواردوزی

رواج داشته و برای تزئین جامه و برخی از پارچه‌های دیگر مورد استفاده قرار گرفته است.

مواد اولیه:

۱- پارچه مخمل یا ترمه در رنگهای مختلف.

۲- پارچه متقال که به عنوان آستر در زیر مخمل دوخته می‌شود.

۳- آستر اصلی که از نوع چیت می‌باشد و رنگ و نقش آن باید با پارچه مخمل یا ترمه زمینه هماهنگ باشد.

۴- نخ کوک.

۵- پولک که به شکل‌های مختلف از جمله: برگ، ستاره‌ای، شمشه‌ای، اسلیمی، هلالی، گوش ماهی، صدفی، دایره ساده، لوزی، شش گوش، قلبی، اشکی و غیره به کار می‌رود.

ابزار کار:

۱- سوزن

۲- انگشتانه

۳- قیچی خیاطی

۴- کارگاه برای ثابت گرداندن پارچه بر روی آن

روش اجرای پولک‌دوزی: پولک‌دوزی از لحاظ دوخت،

انواع مختلفی دارد که عبارتند از:

ی - پولک‌دوزی: پولک‌دوزی، عبارت است از نصب پولک‌های طلا و گاه طلای خالص بر روی پارچه ابریشمی یا پنبه‌ای که گاهی نیز ممکن است همراه با گلدوزی، منجوق، سرمه، ملیله و ابریشم و سنگ مروارید صورت گیرد.

هنر پولک‌دوزی در ایران سابقه‌ای طولانی دارد و از زمان هخامنشیان برای تزئین لباس، کلاه و پرده مورد استفاده قرار گرفته است. این هنر در زمان اشکانیان ترقی کرده، باعث برقراری رابطه تجاری ایرانیان با اهالی انبار، سوریه و فینیقیه شده است.

در دوره ساسانی نیز پولک‌دوزی مثل دیگر دوختها از رواج کامل برخوردار بوده و بیشتر پولک‌های مورد استفاده به صورت زرین و سیمین بوده است.

در دوره صدر اسلام، جنس پولکها از طلا و نقره به آلیاژهای مس و برنج تبدیل گردید و برای تزئین پوشاک به صورت عام به کار گرفته شد.

در دوره صفوی تزئین پرده‌ها، سفره‌ها، تابلوهای زینتی و سجاده با استفاده از پولک و سایر دوختهای مکمل انجام شده است.

در دوره‌های زندیه، افشاریه، قاجار و بعد از آن نیز این هنر

۱- پولک دوزی ساده، ۲- پولک دوزی نخ‌رو،
۳- پولک دوزی قلاب، ۴- پولک دوزی برجسته و
۵- پولک دوزی ایستاده.

۱- پولک دوزی ساده: شیوه کار بدین ترتیب است که برای اتصال پولک به پارچه، منجوقی روی پولک می‌دوزند و چون قطر منجوق از سوراخ پولک بزرگتر است پولک در زیر آن نگه داشته می‌شود. در این روش ابتدا سوزن را از محل مورد نظر در پارچه بیرون آورده، یک پولک و بعد از آن یک منجوق را داخل سوزن می‌گیرند. بعد سوزن را از سوراخ پولک گذرانده، به پشت پارچه برمی‌گردانند. این عمل باعث دوخته شدن پولک به پارچه می‌شود.

۲- پولک دوزی نخ‌رو: این شیوه بیشتر برای پرکردن طرح مورد استفاده قرار می‌گیرد. بدین صورت که سوزن را از پارچه بیرون آورده، از پولکی عبور می‌دهند و در نزدیکی محل فوق و در کنار پولک با فاصله‌ای به اندازه شعاع پولک سوزن را به پارچه فرو می‌برند و با فاصله‌ای حدود یک میلی‌متر روی طرح مجدداً از پارچه بیرون می‌آورند. این دوخت به این جهت که پولک به وسیله نخ‌ی که روی آن قرار دارد به پارچه متصل می‌شود «پولک نخ‌رو» نام دارد.

۳- پولک دوزی قلاب: نخ دوخته شده بر روی پولک به شکل قلاب دوزی است که باعث دوخت پولک روی پارچه می‌شود.

۴- پولک دوزی برجسته: برای برجسته نمودن پولک دوزی می‌توان از دو روش استفاده کرد. روش اول بدین صورت است که زیر قسمت پولک دوزی را با لایه‌ای از پنبه یا پشم شیشه و امثال آن برجسته می‌کنند و سپس روی آن قسمت را پولک دوزی می‌نمایند. دوخت پولک در این روش به صورت ساده می‌باشد. روش دیگر آنکه قبل از گرفتن پولک به سوزن، تعداد مناسبی منجوق یا میلیله را به سوزن می‌گیرند و سپس پولک و یک منجوق دیگر را برای نگه داشتن پولک از سوزن می‌گذرانند و آن را به پارچه محکم می‌کنند.

۵- پولک دوزی ایستاده: در این نوع پولک دوزی، شیوه دوخت سبب می‌شود که پولک از پهلو، معمولاً به صورت مورب

بایستند. برای این دوخت، سوزن را از پارچه بیرون آورده، پولک و منجوق را به تعداد دلخواه (یک پولک یا منجوق و یا یک درمیان پولک و منجوق تا چهار عدد) در طول بخیه دوخته شده قرار می‌دهند. بدین ترتیب پولکها در میان منجوقها به حالت ایستاده قرار می‌گیرند. این شیوه دوخت بیشتر برای دوخت گله‌ها به کار می‌رود. پولکهایی که از آنها در این نمونه دوخت استفاده می‌شود عبارتند از: پولک ساده و درشت، پولک سکه‌ای، پولک گوش‌ماهی و پولکهای بیضی شکل که یک گوشه آن سوراخ داشته باشد.

طرح و نقش در پولک دوزی: طرحهای مورد استفاده در انواع پولک دوزی، شامل طرح و تصاویری از گل و بوته، پرندگان، حیوانات، مناظر، گلهای گلدانی، محرابی، خورشیدخانم، سروچه، ماهی، سروناز با پرندگانی بر روی شاخه‌ها و طاووسهایی در پای درخت، بته جقه‌ای، قندیلی و در بعضی از انواع پر نقش و نگارتر، تصویر یک عروس و داماد در قسمت بالای طرح و به دنبال آنها چند گلدان، یک گلاب‌پاش، ظروف شیرینی، میوه خوری و چلچراغ دیده می‌شود.

موارد استفاده: پولک دوزی معمولاً برای تزئین پرده‌ها، کوسن، روتختی، جای ساعت، سفره قند، جای حنابندان، سوزنی، جلیتقه و ... به کار می‌رود.

مراکز تولید: در حال حاضر مهمترین مرکز تولید پولک دوزی در استان کردستان و نیز شهرستان مهاباد در استان آذربایجان غربی است و مردان در کارگاهها و زنان در خانه، به این هنر می‌پردازند.

پولکهایی که امروزه استفاده می‌شوند، مانند گذشته از طلا و نقره نیست. بلکه بیشتر پولکهای برنجی، پلاستیکی و اشکال مختلف با پوشش شفاف‌ی از یک ماده رنگین، مورد استفاده قرار می‌گیرد. این نوع دوخت علاوه بر روستاهای مهاباد در دیگر استانها نیز دیده می‌شود. از آن جمله در استان یزد و استان هرمزگان به ویژه در شهرهای بندرلنگه، بندرعباس و میناب، این نوع دوخت رواج دارد.

ک - سِرْمِه دوزی: نخ سِرْمِه، نخ‌ی است که با استفاده از طلا، نقره، مطلا یا آلیاژها به صورت لوله‌ای صاف و محکم یا

انعطافی و یا به صورت چهار گوش مربع یا مستطیلی تاییده می شود. این نوع نخ حالت ارتجاعی دارد و به هر شکل ممکن، حالت می گیرد. سِرِمه در یک نگاه با مليله اشتباه می شود ولی مليله اغلب دارای انعطاف نیست بلکه به صورت لوله ای در اندازه های مختلف ساخته می شود.

سِرِمه دوزی، کلاً به دوختهایی گفته می شود که با استفاده از انواع سِرِمه ها انجام پذیرد. گفتنی است، سِرِمه هایی که در قدیم مورد استفاده قرار می گرفت بیشتر از طلا یا نقره و یا حدود ۵۰ درصد آن طلا یا نقره بوده است که پس از دوره صفویه، آلیاژهای برآق جای طلا و نقره را گرفته است.

اگرچه تاریخچه ای از این نوع رودوزی و دوخت روی پارچه در دست نیست ولی نظر به اینکه سِرِمه از لحاظ نوع و شکل، شباهت زیادی با مليله دارد می توان حدس زد که احتمالاً تاریخی همزمان با شروع مليله دوزی دارد و لذا احتمالاً زمان شروع این نوع رودوزی نیز به دوره اشکانیان مربوط می شود.

در دوره ساسانی نیز هنر سِرِمه دوزی، رونق داشته و در صدر اسلام، به اوج شکوفایی خود رسیده است و برای تزئین پرده خانه خدا، به کار رفته است. در این دوره سوره های کوتاه و یا آیاتی از قرآن کریم را به شیوه خطوط محقق، ریحان، ثلث و ... طراحی و سِرِمه دوزی می کردند. دوره صفوی نیز یکی از دوره های اوج و بالندگی این هنر است و آثار باقیمانده از این دوره از جمله پرده نفیسی که با نقش محرابی حیوانی طراحی و نقش پردازی شده و در آن انواع دوخت هایی نظیر گلابتون دوزی، ده یک دوزی، پيله دوزی، سِرِمه دوزی و مليله دوزی دیده می شود، خود گواه این مدعا است.

سِرِمه دوزی در دوره های بعد نیز به سیر تحول خود ادامه داده است. ضمن آنکه باید گفته شود این دوخت در اکثر موارد با دوخت های دیگر نظیر پيله دوزی، مليله دوزی، گلابتون دوزی، شرفه دوزی، شمسه دوزی، ده یک دوزی، صدف دوزی، سنگ دوزی، پولک دوزی و ... همراه می شود.

مواد اولیه: مواد اولیه مورد نیاز در سِرِمه دوزی را نخ سِرِمه و طبعاً پارچه هایی از جنس ماهوت، ابریشم، تافته، اطلس، ساتن و نیز پارچه های ابریشمی تشکیل می دهد.

ابزار کار: ابزار کار سِرِمه دوزی همان ابزار معمول و مرسوم اغلب رودوزیها نظیر قیچی، انگشتانه و سوزن است.

روش اجرای سِرِمه دوزی: برای دوخت سِرِمه، ابتدا طرح را روی کاغذ کشیده، روی پارچه نقش اندازی می کنیم. بعد طرح را با پنبه یا فتيله یا ابریشم برجسته نموده، با بست های ریز یا چسب، بر زمینه محکم می کنیم. سپس سِرِمه هایی را که در دسته های ۵ تا ۲۵ سانتیمتری است به دقت و یکی یکی از رشته های سِرِمه جدا می کنیم. گفتنی است که موقع قیچی نمودن باید دقت شود تا سر نخ سِرِمه به جایی گیر نکند که تمام رشته باز شود. سِرِمه را به اندازه دلخواه بریده، سوزن و نخ را داخل آن فرو می بریم و قسمت داخل متن را ساتن دوزی یا زرک دوزی می نماییم. هنگامی که برگهای طرح بزرگ است باید آن را از طول به دو بخش، قسمت کنیم سپس هر قسمت را با سِرِمه یا دوخت برگ دوزی جناغی جداگانه می دوزیم تا مشخص تر شود. دوخت ساقه ها به شیوه ساق دوزی انجام می پذیرد. البته با سِرِمه می توان انواع دوختها نظیر دندان موشی، زیگزاگ دوزی و همچنین انواع دوختهای تزئینی را انجام داد.

موارد استفاده: از سِرِمه دوزی می توان برای تزئین انواع تابلوهای تزئینی، تزئینات دور یقه، پیش سینه، کمر بند، کیسه های پول، رویه سینی، سفره های قند، بقچه، سوزنی، سجاده، رومیزی، روکوسن و غیره استفاده نمود.

مراکز فعالیت

این نوع رودوزی بیشتر در شهرهایی نظیر اصفهان، تهران، بندرعباس، کاشان، یزد و بخشهایی از کردستان و قزوین رواج دارد.

تصویر ۱۲۲- نمونه‌ای از بیرمه‌دوزی با طرح بوته

فعالیت عملی برای هنرجویان

نمونه‌هایی از انواع رودوزی سنتی را برابر آموزه‌های ارائه شده در این فصل با راهنمایی و هدایت هنرآموز انجام دهد و عملکرد او با سایر همکلاسیهایش مقایسه و از سوی هنرآموز ارزیابی شود.